

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Nikola Votočková

Vinařství v Praze za vlády Karla IV.

Vineculture in Prague during the Reign of Charles IV.

Praha 2010

vedoucí práce: Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Poděkování

Děkuji prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. za odborné vedení práce a konzultace.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 22. 6. 2010

Nikola MATOVIČ

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá vinařstvím v Pražských městech a v Čechách ve 14. století za vlády Karla IV. Lucemburského. Vychází zejména z jeho dvou privilegií vydaných roku 1358, jimiž tento panovník zřídil perkmistrovský viničný úřad a jednotný viničný řád. Díky těmto privilegiím nastal v Čechách rozmach tohoto hospodářského odvětví. Práce se také dotýká vinařství na jižní Moravě jakožto tradičně vinařského regionu. Ponejvíce pak regionu pražského středověkého souměstí.

Annotation:

This thesis is concerned with viticulture in towns of Prague and Bohemia in the 14th century during the reign of Charles IV of Luxembourg. Primarily it emanates from two of his privileges issued in 1358, through which the this ruler established a vineyard authority and a single vineyard order. It was due to these two privileges that the expansion of this economic sector in Bohemia arrived. The thesis also deals with viticulture in southern Moravia which is the traditional wine-growing region. However mostly it deals with the region of conurbation of medieval Prague.

Klíčová slova:

Brno, jižní Morava, Karel IV., Staré Město, středověká Praha, perkmistr, perkmistrovský viničný úřad, privilegium, vinařství, viničné právo, viničný řád, vinice, vinohradnictví, víno, Židlochovice, 1358.

Key Words:

Brno, Charles IV of Luxembourg, medieval Prague, Old Town, privilege, southern Moravia, viticulture, vineyard, vineyard authority, vineyard order, Wine, Židlochovice, 1358.

OBSAH

| | |
|---|----|
| 1. Úvod | 7 |
| 2. Prameny | 8 |
| 2. 1. Prameny právní povahy | 8 |
| 2. 2. Prameny narativní povahy | 10 |
| 2. 2. 1. Zmínky o víně a vinicích v narativních pramenech | 10 |
| 3. Stručná historie vinařství na našem území do vydání vinařských privilegií roku 1358 Karlem IV. | 14 |
| 4. Vinice v Praze a okolí | 19 |
| 5. Pražská města | 22 |
| 7. Několik poznámek k hospodářské situaci a obchodu s vínem v městech pražských | 27 |
| 7. 1. Způsob pěstování vinné révy ve středověku | 29 |
| 7. 2. Odrůdy vinné révy pěstované ve středověku | 30 |
| 8. Karlova vinařská privilegia z roku 1358 | 32 |
| 8. 1. Důvody vydání | 32 |
| 8. 2. Porušování viničného práva | 34 |
| 8. 3. Pražský perkmistrovský úřad | 35 |
| 8. 3. 1. Pravomoci perkmistrovského úřadu | 36 |
| 8. 5. Původ viničného práva | 40 |
| 9. Ochrana domácího vína před konkurencí vín dovážených | 42 |
| 10. Srovnání s jižní Moravou | 43 |
| 10. 1. Brno a Židlochovice | 44 |
| 11. Nástin vývoje vinařství v Čechách a na Moravě v pozdějších staletích | 49 |
| 12. Závěr | 52 |
| Použité prameny a literatura | 53 |
| Přílohy | 58 |

Použité zkratky:

- AHM - Archiv hl. m. Prahy
CDB - Codex Diplomatia Bohemia
CDM - Codex Diplomatia Moravia
CIM - Codex Iuris Municipalis
ČČH - Český časopis historický
FRB - Fontes Rerum Bohemicarum

1. Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji rozvoji vinařství v Praze a okolí ve druhé polovině 14. století. Hlavním popudem k jeho rozmachu bylo ustanovení viničního řádu a úřadu perkmistra hor viničných Karlem IV. Lucemburským roku 1358. Jak uvidíme, vliv Karla IV. na rozšíření vinařství v Čechách vůbec byl zásadní. Má práce si sice vytyčila za cíl zmapovat situaci zejména pro pražský region, nicméně, bylo nezbytné učinit exkurzy i do dalších oblastí.

V odborné literatuře je mé téma zpracováno poměrně sporadicky, většinou je součástí jiného tématu či se jedná pouze o zmínku v kapitole zabývající se hospodářskou situací daného období. Stav bádání je v Čechách poněkud odlišný na rozdíl od publikací věnujících se historii moravského vinařství, kterých nalezneme u různých autorů často hned několik. Existuje několik výjimek, většinou však jde o starší práce v rozsahu článku. Vyjma pramenů, jež uvádím v samostatné kapitole, jsem hojně užila i mnohé monografie a historické články. Na vše odkazuji v poznámkovém aparátu, soupis všech zdrojů uvádím v závěru své práce.

Rozhodla jsem se tedy napsat práci obecnějšího charakteru, jejímž cílem je zmapování situace na základě sekundární literatury a dosud vydaných pramenů. Stručně nastíním situaci kolem pěstování vinné révy v daném regionu do nástupu Lucemburků, dále se budu věnovat otázce vinařství v Praze a okolí a otázce vlivu Karla IV. na jeho rozvoj. Zmíním se o druzích vinné révy pěstovaných ve středověku a změně ve způsobu jejího pěstování, která úzce souvisela právě s impulsem, který vinařství poskytl tento panovník. V práci se dále zabývám úřadem perkmistra hor viničných, který byl Karlem IV. ustanoven. Také se budu zabývat následnou péčí Karla IV. o obchod s vínem a jeho regulaci ve prospěch vína domácího a nastíním vývoj v následujících staletích. V neposlední řadě se pokusím o srovnání s tehdejší situací v jiném tradičně vinařském regionu, a sice s jižní Moravou, která je dodnes na rozdíl od Čech stále vinařskou oblastí.

2. Prameny

Pro moravské prostředí je orientace v pramenech vztahujících se k vinařství jednodušší - vyšlo zde již několik publikací se soupisy těchto pramenů. Pro Čechy jsem na podobnou příručku nenarazila.¹ Prameny jsem rozdělila do dvou skupin na prameny právní povahy a narativní prameny. Narativní prameny jsem v příslušné podkapitole rovněž rozebrala.

2. 1. Prameny právní povahy

Ve své práci budu zkoumat listiny publikované Jaromírem Čelakovským v Codex Iuris Municipalis, a to zejména pokyn k založení vinic od Karla IV. nejdříve pro Prahu a okolí a následně pro celé Čechy (dvě listiny z roku 1358 a vznik vinařského řádu pro Čechy a úřadu perkmistra hor viničných z nich vyplývající, jimiž se budu zabývat v samostatných kapitolách).² Významným pramenem pro poznání středověkých dějin jsou také městské knihy.³

Liber vetustissimus z roku 1310 je nejstarší v Čechách dochovanou městskou knihou a zároveň první dochovanou písemností vedenou na papíře.⁴ Jedná se o radní knihu Starého Města pražského vedenou do roku 1518. Zřejmě se nejedná o úřední knihu, protože přísežní konšelé pouze povolili její vedení, nebyla však užívána pro evidenci při jednáních před městskou radou a soudem. V předhusitské době patřilo totiž vedení městské knihy k souboru městských privilegií, respektive svolení ji vést bylo udělováno. pro Staré město pražské ale není takové privilegium známo. Je možné, že existovala ještě jiná kniha, která se nedochovala, a která toto oficiální povolení obsahovala.⁵

¹ Např. Kateřina SMUTNÁ, a kol.: *Prameny k dějinám vinařství na Moravě*, Brno 2004

² Jaromír ČELAKOVSKÝ(ed.): *Codex Iuris Municipalis (CIM), díl I. Privilegia měst Pražských. Privilegia civitatum Pragensium*, Praha 1886, s. 107nn., č. 66 a s. 113nn., č. 68. Čelakovského soupis rukopisů zahrnuje pouze jejich část, viz. Jiří ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, Praha 1956, s. 13

³ Významnou pomůckou je v tomto ohledu soupis pražských městských knih: J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, Praha 1956.

⁴ Pravděpodobně první knihou vůbec, ačkoli ji nelze pokládat za oficiální městskou knihu, byla kniha založená někdy v letech 1279 - 1280, již vedl tehdejší pražský veřejný a bývalý královský notář Jindřich Vlach. Zápisy se týkaly dluhů, smluv, prodejů atd., viz. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 23. U liber vetustissimus se jedná o typ knihy vývojově mladší, před ní existovaly knihy soudní, neboť městský soud vznikl dříve než rada (soud původně zahrnoval pouze rychtáře, který měl k ruce písaře), tyto knihy se nedochovaly. *Tamtéž*, s. 24

⁵ Hana PÁTKOVÁ: *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis. Život jedné středověké městské knihy*. In: ČČH 2/2007, s. 393 – 405. Čarek uvádí, že městské knihy byly na Starém městě pražském zaváděny v návaznosti na tzv. jihoněmecký okruh městského práva. Ten kladl při pojištění právního pořízení důraz

Liber vetustissimus neobsahuje mnoho soukromoprávní agendy měšťanů, ta je naopak evidována v dochované staroměstské knize soudní z let 1351-67, a která obsahuje hlavně majtkové převody, je navíc členěna dle věcných skupin (šest oddílů nazývaných liber).⁶ Městský soud si totiž roku 1355 tuto agendu vyhradil a nebyla nadále projednávána před městskou radou.⁷ V liber vetustissimus se tak vyskytují záznamy o jmenování úředníků a další vnitroměstská agenda, též zápisy o jmenování dozorců nad vínem. Počátkem 15. století specializace knih vzrostla, což svědčí o rostoucí agendě a neustálém rozšiřování kompetencí městské rady. Liber vetustissimus nebyl statickým svazkem, ale velmi proměnlivou písemností zrcadlící vývoj městské komunity.⁸

Vedle vývojově starších knih soudních existovaly také mladší knihy radní (vedeny od poloviny 14. století). Zápisy v nich se liší dle toho, zda byly záležitosti projednávány před městským soudem nebo radou.⁹

Zvláštní skupinou jsou knihy dalších městských orgánů, respektive zde knihy perkmistrovského viničného úřadu. Do těchto knih se vnášelo zejména plnění povinnosti perkrechtu (tj. králova desátku), desátek majiteli vinice a dále soukromé zápisy vztahující se k vinicím. Jiří Čarek předpokládá nedochovanou nejstarší viniční knihu, perkrechtňi registra, resp. soupis majitelů vinic a jejich výměry, a osob je vzdělávající, vedený chronologicky.¹⁰

Knihy perkmistrovského úřadu z inkriminované doby se bohužel nedochovaly, máme je až od roku 1436.¹¹ Od počátku až do 20. let 16. století se veškerá agenda týkající se viničného úřadu zapisovala do knihy jediné, tzv. liber contractum (kniha trhová). Do nich byly zanášeny trhové smlouvy o vinice a jejich držení. Pramenem pro 14. století jsou soudní

zejména na listinu, a městské knihy, sloužící k zápisu záležitostí měšťanů soukromoprávní povahy tu byly založeny později než v oblasti severoněmecké. Proto také na Starém městě zpočátku knihy pojišťující měšťanská práva neexistovaly. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 23. Magdeburské právo vedlo městské knihy již dříve. *Tamtéž*, s. 23. V případě Liber vetustissimus jde tedy o knihu památnou, v níž jsou pro vnitřní potřebu města zaznamenány záležitosti, které se projednávají, ale ještě nejsou definitivně rozhodnuty, a které se až poté zanesou do oficiální městské knihy. *Tamtéž*, s. 26 a 43

⁶ Přehled zápisů v Liber vetustissimus viz. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 43. Originál uložen v AMP, rkp. 987

⁷ Jaromír ČELAKOVSKÝ: *O vývoji středověkého zřízení radního ve městech pražských*, Praha 1921, s. 16.

⁸ H. PÁTKOVÁ: *Liber Vetustissimus*, s. 393 – 405.

⁹ Více k radním knihám a jejich dělení J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 25

¹⁰ *Tamtéž*, s. 150

¹¹ Srov. *Archiv český XV.*, Praha 1896, s. 510, V. J. NOVÁČEK zde v předmluvě k oddílu *Výpisy z knih viničných* uvádí rok 1435, viz níže. Vzhledem k tomu, že úřad hor viničných neměl až do roku 1753 vlastní budovu a scházel se vždy v domě perkmistra, kde byl i uložen jeho archiv v provizorních podmínkách, se mnoho ztratilo zřejmě při častém stěhování a pro nedostatek místa. Viz. Marie VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*. In: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*, Praha 1930, díl VI., s. 53. Za další ztrátu knih je zodpovědná pražská c. k. finanční prokuratura, která roku 1875 prodala 80 foliantů do stoupy, jednalo se zejména o knihy svědomí z 16. století. *Tamtéž.*, s. 53. Zikmund Winter uvádí k roku 1753 počet všech dochovaných knih 214, v AMP je uloženo 80 foliantů. Zikmund WINTER: *Z knih perkmistrovských*, Květy 1896, s. 204 (dle Válkové – Frýzové, s. 54)

knihy trhových zápisů Starého Města pražského, kde jsou rovněž údaje o vkladech vinic, ty jsou však zachovány pouze do roku 1399.¹²

V nejstarších třech dochovaných libri contractum jsou zápisy vedené většinou latinsky (z let 1435 – 1496). Vybrané české zápisy z nejstarších desíti trhových knih (z knih I. a II., tj. z let 1435-1472 všechny), podává Archiv český, sv. 15. Pro účely mé práce jde však o období pozdější, nebudu se jím zde tedy zabývat.

Dále jsem pracovala s výpisy z knih viničných z let 1358 – 1576 vydaných v Archivu českém, vyjma prvních čtyř listin (na něž odkazuji dále v textu) jde ale o listiny z doby pozdější (z doby Zikmunda Lucemburského), navíc nejde o dokumenty dané panovníkem či městem, ale soukromoprávní dokumenty a pro účely mé práce tudíž méně relevantní.¹³ Mnoho knih se nedochovalo - při požáru staroměstské radnice roku 1399 byla zachráněna městská privilegia a několik knih, z nichž dvě knihy soudní (z let 1351 a 1370) již byly silně zasaženy ohněm.¹⁴ Knihy viničné jsou významným pramenem pro poznání dějin obcí, statků a míst, k nimž se váží, a to od doby pohusitské.¹⁵ Knihy práv postranních, o nichž bude pojednáno v jiné kapitole, se vesměs nedochovaly.¹⁶

2. 2. Prameny narativní povahy

Pracovala jsem zejména s kronikami doby Karlovy vydanými Marií Bláhovou a vlastním Karlovým literárním dílem.¹⁷ Jejich využití je v tomto případě však, jak dále uvidíme, poměrně omezené.

2. 2. 1. Zmínky o víně a vinicích v narativních pramenech

Kronikáři doby Karlovy jsou na informace o víně poměrně skoupí – zmiňují se o vinicích víceméně pouze v souvislosti s přírodními katastrofami či nepřízní počasí.

Za zmínku stojí pouze Beneš Krabice z Weitmile a František Pražský, od něhož máme nejvíce takových zpráv. Z nich lze také usuzovat, že poté, co Václav I. založil po roce 1230 (Staré) Město pražské, se za Přemysla Otakara I. „*daří kostelům a klášterům*“, Přemysl

¹² František VACEK: *Dějiny vinic a vinohradů na území nynějších Královských Vinohrad od počátku XV.století do roku 1526*. Pražský sborník historický, díl VIII., Praha 1973, s. 80

¹³ *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sv. 15 a 16*. (dodatky), s. 509 - 560, vybral V. J. Nováček, ostatní výpisy totiž obsahují většinou pouze listiny o konkrétních převezech jednotlivých vinic.

¹⁴ J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 10

¹⁵ *Tamtéž*, s. 13

¹⁶ Za nejstarší dochovanou je považována liber memorabilium jurisdikce kláštera sv. Anežky na Starém Městě z roku 1610. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 156

¹⁷ Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987 a *Karel IV., literární dílo*, Praha 2000

zakládal kostely, uděloval jim statky a ochrany¹⁸, s čímž pravděpodobně docházelo i k zakládání vinic na pozemcích k tomu vhodných a ležících v blízkosti klášterů, pro jejichž vlastní potřebu byl výnos vinic také určen.

Pražský kanovník František se narodil asi roku 1290 a zemřel 1362. Byl prvním kronikářem Karla IV. a ve své kronice obsáhl léta 1285 až 1353, přičemž události posledních let zachytil jako jejich přímý svědek.¹⁹ O víně se poprvé zmiňuje až v souvislosti s korunovaci Václava II. roku 1297.²⁰ Kronikář dále uvádí, že kolem roku 1310 byla situace s vínem v Čechách obecně zřejmě tristní, vezmeme-li v úvahu loupežení oddílů Jindřicha Korutanského.²¹ Přímo k roku 1310 pak uvádí, že „*téhož roku víno a vinice téměř úplně zašly*“, neuvádí však výslovně příčinu.²² Ke korunovaci Jana Lucemburského pak připojuje poznámku, že „*ti, kteří v době války opustili svůj majetek a prchli, se vrátili, oseli pole, vysázeli vinice*“, což lze vyložit jako metaforické klišé, nikoli jako přímý důkaz aktivnější činnosti.²³ Roku 1318 se rozhořely boje šlechty mezi sebou, ke katastrofě se přidala neúroda, bojovalo se a pustošilo i v Praze.²⁴ K roku 1323 uvádí, že kolem 24. května pomrzly všechny vinice, osev, réva, k roku následujícímu uvádí mírnou zimu a dostatek vláhy v létě, znamenitou úrodu obilí, vína a ovoce, která však byla poškozena krupobitím.²⁵ K roku 1333 ke 14. květnu píše o zatmění slunce, po němž nastalo sucho, neúroda letního osení a slabá úroda vína.²⁶ K roku 1334 uvádí opět ke květnu, že mráz poničil všechny vinice v německých zemích, v Itálii, Francii a Burgundsku nebyly na vinicích škody velké, ale tam pro změnu

¹⁸ M. BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, s.61

¹⁹ František KUTNAR – Jaroslav MAREK: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997, s. 39n.

²⁰ „*A na novém tržišti (od dnešního Uhelného trhu přes Ovocný trh na Staré Město) byly vytvořeny skrytými podzemními trubkami prameny, z nich si, kdo chtěl, nabíral víno jako z řeky.*“ Zásoby, které byly k tomuto účelu použity pocházely buď z klášterů (královský desátek, imunity většinou nevyjímaly nároky krále, donátor si často nechával hospodářské výhody) a od kupců pohybujících se v Praze. M. BLÁHOVÁ: *Kroniky doby Karla IV.*, s. 182.

²¹ *Tamtéž*, s. 182 (Beneš Krabice z Weitmile k roku 1310 uvádí, že zima byla drsnější než obvykle, Korutanec pustošil hlavně okolo Prahy a chyběla potrava.)

²² *Tamtéž* s. 79

²³ *Tamtéž*, s. 81

²⁴ *Tamtéž*, s. 92, v obdobném duchu i Beneš Krabice z Weitmile, s. 186n., uvedl drahotu a cenu obilí – 1 korec pšenice za půl kopy, pro rok 1319 uvedl převelikou úrodu všech potravin, cena 1 korce pšenice údajně někde klesla až k 1 groši

²⁵ *Tamtéž*, s. 98

²⁶ *Tamtéž*, s. 111. 14. květen je dnem narození Karla IV. (1316), ovšem nezdá se, že by to František dával do nějaké souvislosti. Spoustu katastrof tohoto typu většinou datuje na květen, což souvisí s faktem, že k nejvíce katastrofám klimatického charakteru obecně docházelo na jaře a na podzim, kdy nejvíce hrozily pozdní či brzké mrazy a přivalové deště. Otázkou zůstává, zda tuto zmínku nepřipojil k datu Karlova narození záměrně, neboť je známo, že stranil přemyslovské tradici a alespoň zpočátku nebyl Lucemburkům, zejména Janovi příliš nakloněn (takto se o vztahu kronikáře a nové vládnoucí dynastie vyjadřuje Fr. KUTNAR. – J. MAREK: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. s. 39n.). Jedná se ovšem o rok, kdy byl kralevic Karel povolán do Čech. Těžko říci, zda by si to autor takto přímo vůči zadavateli svého díla dovolil, navíc jsem tuto přímou dataci v jiném narativním pramenu nenašla.

udeřil mor.²⁷ K roku 1337 píše Beneš Krabice z Weitmile, že se na nebi objevila kometa a následoval nedostatek obilí a vína.²⁸ K roku 1350 píše František, že byl i v Čechách mor, dražota a nedostatek potravin takový, že mnozí pili místo vína vodu, i duchovenstvo. Kronika končí korunovací Anny Svidnické roku 1352.

Beneš Krabice z Weitmile a jeho Kronika česká psaná rovněž z popudu Karla IV., který nebyl s prací Františka příliš spokojen, zachycuje období od roku 1272 do roku 1375, Beneš ji psal až do své smrti v témže roce. Jeho práce je víceméně považována za spolehlivou, zejména popis let vlády Karla IV. (od roku 1346), která popisuje jako očitý svědek. Ohledně přímých zmínek o víně je však ještě skoupější než František Pražský a často se omezuje na pouhé „Neúroda.“ Na rozdíl od Františka Pražského se však zmiňuje i o úrodách - zatímco František zapisuje pouze kalamity a neúrodu, naopak dobrou úrodu nezaznamenal ve své kronice ani jednou. K roku 1369 píše o zimě dlouhé a tuhé, ovšem víno, které se tehdy urodilo v Čechách dokonce převyšovalo rakouská vína, protože v Čechách bylo sucho, kdežto v Rakousku příliš vlhko.²⁹

Další kroniky se vesměs opakují, pokud se vůbec o něčem zmiňují, konkrétní zmínka v nich vlastně není ani jedna.

Co se osobní tvorby Karlovy týče, sám se ve svém životopise o víně zmínil pouze v souvislosti se známou příhodou o nocování v pražském purkrabském domě s Buškem starším z Velhartic.³⁰ Dále pak v Moralitách³¹ a ve svém podání legendy o svatém Václavovi, kde pouze uvádí, že sv. Václav kázal a chléb a mešní víno získával vlastní prací.³²

Pohled do těchto kronik stačí, aby bylo jasné, že vlastní soběstačnost ve víně byla nestálá a odkázaná na přízeň počasí. Vinařství na našem území bylo do značné míry ovlivněno tím, že pěstování vinné révy zde zasahovalo v minulosti i dnes k severní hranici jejího rozšíření v Evropě, čímž rostla jeho závislost na klimatických podmínkách.³³

²⁷ M. BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, s. 119

²⁸ M. BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, s. 202

²⁹ *Tamtéž*, s. 240

³⁰ *Tamtéž*, s. 28, stejná příhoda je i u Beneše Krabice z Weitmile, ale nedatuje ji, zde nejmenuje Buška, ale „komorníka“, s. 216

³¹ Viz. poznámka č. 103

³² Anežka VIDMANOVÁ (ed.): *Karel IV., literární dílo*, Praha 2000, s. 125 – 133. Zde je také zdůrazněna symbolika spojující Václavovu mučednickou smrt se smrtí Kristovou, kdy v předvečer své smrti hoduje Václav se svými rytíři a prorokuje svůj konec: „*Kalich utrpení vypiji z lásky k Pánu zítra.. Nyní však se mnou pijte a hodujte, neboť toto víno s vámi už víckrát pít nebudu.*“

³³ Příznivými faktory byly dostatek slunečního svitu, vyšší teplota vzduchu a dostatek srážek. Naproti tomu nepříznivým bylo chladné a deštivé počasí v období zrání, extrémní zimní mrazy, pozdní jarní a časně podzimní mrazy, přívalové deště a krupobití, které mohly zdecimovat celou úrodu. Na těchto klimatických jevech také závisel výskyt škůdců. Viz. Rudolf BRÁZDIL, Hubert VALÁŠEK: *Historické informace o pěstování vinné révy jako zdroj údajů pro historickou klimatologii*. In: *Dějiny vinařství na Moravě sv. 10*, Brno 2005, s. 17

S vyobrazením prací na vinici se pak můžeme setkat v ikonografických pramenech, o nichž zde učiním pouze stručnou poznámku. Nejstaršími ikonografickými prameny jsou vyobrazení „Noe pěstuje víno“ ve Velislavově bibli nebo např. „Václav skládá hrozny vína“.³⁴

³⁴ Antonín MATĚJČEK (ed.): *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940

3. Stručná historie vinařství na našem území do vydání vinařských privilegií roku 1358 Karlem IV.

Přítomnost plané révy je na našem území doložena již v pravěku.³⁵ Na jižní Moravě, víno mohli pěstovat již Keltové.³⁶ Poté pěstování vinné révy zasahovalo na jižní Moravu za přítomnosti Římanů v Podunají, kteří ji pro potřeby svých legií vysazovali v blízkosti svých castrů poté, co zásobování z centra impéria začalo váznout.³⁷ V tomto období ale na našem území zřejmě pěstování vinné révy ještě nezapustilo trvalé kořeny.³⁸ K většímu rozšíření vinic a vůbec jeho trvalému zakořenění dochází pravděpodobně až v období Velkomoravské říše, kdy se na jižní Moravu šířilo vinařství z Podunají, do jehož sféry vlivu spadala, a kde se zřejmě starší antické a laténské vinařské tradice uchovaly. Svědčí o tom též četné archeologické nálezy.³⁹ Dále se znalost vinařství šířila v souvislosti s liturgickými potřebami po přijetí křtu Mojžíšem I. ve Velkomoravské říši a v Čechách pak v 9. století.⁴⁰ Vinná réva

³⁵ Archeologické nálezy na Býčí skále, viz. Emanuel OPRAVIL: *Původ a rozšíření vinné révy v českých zemích*. In: Slezský sborník 62, 1964, s. 222

³⁶ Miloš SUK: *Nejstarší dějiny révy ve střední Evropě*. In: Dějiny vinařství na Moravě, sv. 10, Brno 2005, s. 11 a 15, autor navíc dokládá přítomnost a pěstování vinné révy ve střední Evropě již před 3000 – 4000 lety, kdy se do zmíněné širší lokality na sklonku mladší doby kamenné dostali indoevropští přistěhovalci. Zde i více o šíření vinné révy člověkem z původní domoviny na Kavkaze přes Egypt, Řecko a Římské impérium. O tom také Radek SOTOLÁŘ: *Historické odrůdy révy na českém území*. In: Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku, Mělník 2009, s. 16. O spornosti ohledně toho, zda Keltové víno sami pěstovali a vyráběli či pouze dováželi *tamtéž*, s. 17

³⁷ Ve 2. – 3. století, zejména za císařů Marka Aurelia a Proba, viz. R. SOTOLÁŘ: *Historické odrůdy révy na českém území*, s. 18. Dále např. archeologický nález vinařského nože na jižní Moravě z doby markomanských válek, viz. Anton GNIRS: *Římská stanice na Mušově. Zprávy Československého státního archeologického ústavu II/III*, 1929/30, s. 9 – 29, jak na něj odkazuje Pavel VYHŇÁK: *Příspěvek k nejstarší historii českého, respektive moravského vinohradnictví*. In: Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku, Mělník 2009, s. 24

³⁸ Václav FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, Brno 1984, s. 16

³⁹ Zejména nálezy vinařských nožů a semen již šlechtěné vinné révy, viz. např. Vilém KRAUS: *Historie, autentičnost, kvalita a mezinárodní význam moravských vín*. In: Dějiny vinařství na Moravě, sv. 10, Brno 2005, s. 9

⁴⁰ „Moravané“ Mojžíra I. byli pokřtěni 831 pasovským biskupem, viz. Dušan TŘEŠTÍK: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 - 871*, Praha 2001, s. 117. Ohledně křtu českých knížat roku 845 Dušan TŘEŠTÍK: *Křest českých knížat roku 845 a christianizace Slovanů*, in: ČČH 3/1994, s. 423 - 457. Vzhledem k tomu, že v obou případech byly pokřtěny pouze „reprezentace“, lze předpokládat výraznější rozvoj pěstování vinné révy v souvislosti s šířením křesťanství až časem, resp. po příchodu věrozvěstů na Moravu roku 863 a po pokřtění Bořivoje Metodějem roku 894, nicméně to nevyklučuje vznik prvních vinic dříve právě pro potřeby „reprezentace“. Dle Svatováclavské legendy se do Čech víno dostalo teprve tehdy, když Ludmila s Bořivojem obdržela darem od moravského knížete Svatopluka u příležitosti oslav narození jejich syna Spytihněva sud vína (rok narození není historicky doložený, uvádí se různě mezi léty 875 - 92). Dle legendy pak Ludmila údajně nechala založit vinici mezi obcemi Dřísy a Nebovidy u rodného hradu Pšova, a zasvětila zde do vinařství i svého vnuka Václava. Oba budou později uznáváni za patrony českých vinařů. Legenda např. Gumpoldova nebo Křišťanův *Život sv. Ludmily a sv. Václava*, Jaroslav EMLER (ed.): *FRB I*, 1873, str. 152nn. a 199nn. Sv. Václav byl dokonce označován jako nejvyšší perkmistr hor viničných. Že je v ludmillských a svatováclavských legendách historické jádro, které naznačuje proniknutí vinohradnictví do Čech z Moravy již v době velkomoravské a že je vinařství v pražském okolí již v 10. století pevněji zakořeněno, byť zatím spíše pro liturgické potřeby, se domnívá i Václav FROLEC: *Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách*, Brno, 1973, s. 25 a 27. O příchodu odrůd vinné révy na naše území

se zde pravděpodobně nejdříve pěstovala právě pro mešní účely, lze tedy snad předpokládat, že křest panovníka podmiňuje nejen stavbu kostela, ale také výhledově implikuje výsadbu vinic.⁴¹

V pozdějším středověku se u nás staly významnými šířiteli vinařství řeholní instituce, jejichž pěstitelské úsilí se rozmáhalo zejména ve 12. století.⁴² Jednalo se hlavně o nově vznikající kláštery premonstrátů, ale především cisterciáků. Cisterciáckí konvrši u nás zaváděli podle vzoru svých mateřských klášterů nové zemědělské metody, tedy i metody pro obdělávání vinic, lisování a uchovávání vína.⁴³ Vinice budovali též v horských oblastech, tedy na půdě málo révě příznivé. Máme i doklady o jejich činnosti v okolí Prahy.⁴⁴ Z Čech přenesli své metody na Moravu, kde se usadili nejprve ve Velehradě roku 1202. Podle pravidel své řehole byli povinni opatřit si veškeré živobytí vlastní prací, což je také důvod, proč se právě tento řád lví měrou podílel na zemědělské kultivaci prostředí dosud neobývaného a jimi kolonizovaného.⁴⁵ Obdobně si počínali premonstráti. Pěstování vína mělo od počátku rovněž značnou oporu panovníků.

Nejstarší dochovaný záznam o českých vinicích pochází z roku 1057, kdy Spytihněv II. věnoval vinice u Litoměřic místní kapitule.

První písemné zprávy o vinařství na Moravě pochází rovněž z 11. století – v listině datované rokem 1052 jsou uvedeny vinice v majetku staroboleslavského kláštera v Mackovicích a Hrádku u Jaroslavic.⁴⁶ Rok 1078 považuje za první písemnou zmínku moravského vinařství Beda Dudík.⁴⁷

z východních oblastí (Moravy, Rakouska a Uher) v raném období viz. také Vilém KRAUS: *Období rozvoje i úpadku při pěstování révy vinné v Čechách*. In: Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku, Mělník 2009, s. 11

⁴¹ O stavbě kostela jakožto podmínce křtu panovníka a součásti katechumenátu viz. D. TŘEŠTÍK: *Vznik Velké Moravy*, s. 121 – 122. Zde viz. podkapitoly *Pribina postavil kostel v Nitře ještě jako pohan. Proč?* a *Stavěl ho jako katechumen, jímž se stal, když slíbil přijmout křest při sňatku s bavorskou aristokratkou z rodu Vilémovců*.

⁴² O řeholních institucích jakožto prvních pěstitelích vinné révy ve vrcholném středověku viz. také Hana JORDÁNKOVÁ: *Viničné hospodářství brněnských měšťanů do Bílé hory*. In: *Dějiny vinařství na Moravě*, sv. 10, Brno 2005, s. 31

⁴³ Své pěstitelské poznatky si ověřovali a doplňovali při každoročních cestách na svou řádovou kapitolu do Citeaux, kde měli možnost seznámit se s již vyspělým vinařstvím. Zde se mimo ideologických problémů řešili též otázky hospodářské a docházelo k výměně zkušeností. V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 30 a 62., dále Josef PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I. (1)*, Praha 1985, s. 247 – 250: obě řehole prosazovaly nový vztah k fyzické práci, kterou v jiných kláštorech vykonávali především laičtí pracovníci, kdežto např. v případě cisterciáckých konvršů se jednalo o novice.

⁴⁴ Roku 1185 daroval kníže Bedřich plaskému klášteru ves Košíře i s přilehlými vinicemi - *CDB I.*, s. 277, č. 307 a s. 298, č. 325 a zmínka o vinici a dvou vinařích na Petříně, což je pozdější falsum hlásící se k roku 1146. *CDB I.*, s. 410 č. 396, v č. 325 (pravé) ovšem žádná zmínka o vinicích není.

⁴⁵ V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 29. Při vyhledávání vhodných lokalit byly klášterníkům vodítkem některé teplomilné rostliny nebo např. přítomnost lesních včel, *Tamtéž*, s. 62. Výběr odlehlých končin vyplývá z jejich řehole.

⁴⁶ *CDB I.*, s. 854, č. 79,

⁴⁷ Dudík odkazuje na *CDM I.*, s. 164, č. 163. DUDÍK, Beda: *Dějiny Moravy VIII.*, Praha 1880, s. 305

Od 13. století zpráv o vinicích obecně přibývá. Ve 13. století byli stále hlavními nositeli rozvoje vinařství především kláštery, k nimž se později přidala i feudální šlechta.⁴⁸ Svě vinice si budovala a pro sebe získávala také obě biskupství, pražské a olomoucké (to zejména v okolí Kroměříže). Vinice vznikaly také kolem hradů, zřejmě na popud hradních kleriků. Neméně důležitým impulsem k zakládání vinohradů byl ovšem i panovník a členové jeho družiny.

Ve 13. století se tak díky klášterům zakládaly souvislé celky vinic, na nichž se pěstovaly odrůdy z Francie a německých zemí. Ucelené výsadby se daly lépe obhospodařovat, ale také chránit, ať už před zvěří nebo zloději. Nejvíce úroda vedle přízně počasí a klimatických podmínek, což vyřešilo zakládání vinic na svazích hor, závisela právě na bezpečnosti, čehož bylo docíleno v lépe hájitelném souvislém pásu. Vinice se začaly také oplocovat, z čehož lze odvodit české označení „vinohrad“ a německé „weingarten“, doslova vinná zahrada.⁴⁹

Vlivem klášterní kolonizace se rozšířila vinná réva také do Polabí a Poohří, kde se vytvořila významná vinařská centra. Severní oblast Čech a její vinařský rozvoj přilákaly také mnohé vzdálené církevní instituce: břevnovský a strahovský klášter, vyšehradskou kapitolu, svatojiřský klášter na Pražském hradě, cisterciáky z Alzelle a zmíněné pražské biskupství.⁵⁰ Vedle převážně klášterních vinic již však ve 13. století existovaly i vinice v soukromých rukách.

Ve 14. století se v Čechách vinná réva pěstovala již na Mělnicku, Litoměřicku, Ústecku, Mostecku, Roudnicku, Lounsku, Slánsku, Mladoboleslavsku, Kutnohorsku, Čáslavsku, Chrudimsku, Berounsku, okolo budoucího Karlštejna a v okolí Prahy.⁵¹

Vinné révě se po jistý čas dařilo dokonce na Českomoravské vrchovině, nakonec zdejší vinice ale zašly. Vinaři si stěžovali na zhoršující se počasí. Zatímco v hlubším středověku bylo tepleji, tepelné minimum kladou klimatologové právě do přelomu 14. a 15. století. Podmínky se zhoršovaly i překotným kácením lesů, které fungovaly jako přirozená ochrana před studenými vzdušnými proudy. Odlesněním se zvýšil rozdíl mezi denními a nočními, ale také letními a zimními teplotami, což réva špatně snášela a hynula. Další ránu horským vinicím zasadil také hospodářský pokrok za Karlova panování. Převaha trojpolního systému dovedla zásobit domácí trh tak, že se situace projevila poklesem cen. Zvýšená bezpečnost v království, vyšší zemědělská produkce a rozlehlost říše napomáhaly rozvoji

⁴⁸ V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 117

⁴⁹ V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 33

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 32

⁵¹ Jindřich HAUFT: *Breviř o českém víně*, Praha 1973, s. 29 - 50

obchodních styků, takže se pomalu vytvořily základy národního trhu, který narušil autarkčnost předcházejících staletí a začaly vznikat specializované zemědělské oblasti.⁵²

Po prvotní vůdčí úloze klášterů je ale z vedoucí vinařské pozice během postupujícího středověku vytlačila města. Měšťané napodobovali tradiční klášterní vinohradnictví a během jednoho století se stali předními nositeli vinařství u nás. Pozvedla se tak hospodářská síla městského stavu a tím rovněž tento stav jako celek. Zakládání měst se tak jeví novou epochou v rozvoji vinohradnictví, neboť města sama se ujímala iniciativy zakládání nových vinic. Na Moravě se jednalo zejména o Brno, jehož měšťané zakládali vinice na jižní Moravě v okolí Mikulova a na Břeclavsku. Znojmo, Mikulov a Hustopeče postupně následovala i menší městečka. Měšťané čerpali ze zkušeností církevních a světských feudálů. Ve městě byla také příhodná konstelace ohledně poměrně vysoké potřeby námezdních dělníků, kteří byli sezónně najímáni mezi ve městě se shromažďující nezaměstnanou nebo polozaměstnanou chudinou.

Budoucí český král a římský císař Karel měl poměrně dost příležitostí poznat mnoho užitečného k pěstování vína a k organizaci téhož. Vyrostl ve Francii, věděl tedy, jak má krajina příhodná k pěstování vinné révy vypadat, a lze předpokládat, že po návratu do Čech mu tento rys na zdejší krajině, která se svou mírnou pahorkatostí Francii podobala, poněkud chyběl. Za svého markraběcího pobytu na Moravě také poznal dobré výsledky viničného podnikání olomouckého biskupa Brunona a během dalších častých pobytů ve Francii své znalosti postupně dále prohluboval.⁵³ Zvelebování vinic se tedy jistě věnoval již dříve než roku 1358, kdy vydal ony zásadní listiny, o nichž budeme hovořit níže. Uvedu několik příkladů – roku 1333 ještě jako markrabě udělil městu Ústí nad Labem, které už ve 13. století mělo čtyři vinice, právo svážet, skladovat a nakládat slad, pivo a víno.⁵⁴ Na svazích okolo Mělníka nechal vysázet dovezenou kvalitní révu už na počátku 50. let a rozdával ji vinařům.⁵⁵ Z Litoměřic se české víno vyváželo do Saska, další významnou vinařskou oblastí bylo Roudnicko (jistě i díky podpoře pražského biskupa Jana IV. z Dražic), Karel nechal vysázet vinice v blízkosti budoucího Karlštejna atd., podobných konkrétních příkladů lze nalézt

⁵² V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 61

⁵³ Bruno ze Schauenburku, biskupem v Olomouci 1245 – 1281, rádce a diplomat nejprve Václava I., posléze i Přemysla Otakara II.. Tento neobyčejně schopný muž reformoval zdejší církevní správu, rozmnožil církevní majetek a významně se podílel na středověké kolonizaci neosídlených oblastí Moravy, jejíž součástí bylo i zakládání vinic. Založil vedle staršího osídlení mimo jiné i město Kroměříž, pro něž vydává roku 1266 listinu, dle níž měly být vysazeny v okolí vinice, na 10 let osvobozeny od všech platů a ustanoven perkmistr (Hermenegild JIREČEK (ed.): *Codex iuris bohemicus I.*, Praha 1867, s. 159, č. 53). Více o jeho hospodaření Libor JAN: *Osobnosti moravských dějin (1)*, Brno 2006, s. 63 - 76 nebo Beda DUDÍK: *Dějiny Moravy VII.*, Praha 1880, s. 168 - 169

⁵⁴ J. HAUFT: *Breviř o českém víně*, s.34

⁵⁵ Karel nebyl první, kdo dovezl za účelem vyšší kvality révu – po roce 1268 ji z rakouských zemí přivezl i Přemysl Otakar II., aby jí osázel vrchy kolem nově nabytého panství – Zbraslavi, kterou vyměnil s biskupem Janem IV. z Dražic a kde postavil lovecký zámek a všelijak tuto lokalitu podporoval. Klášter zde roku 1292 založil až Václav II. Více Václav Vladivoj Tomek: *Dějepis města Prahy, díl I.*, Praha 1855, s. 249

mnohem víc. Privilegii z roku 1358 však teprve dal českému vinařství řád a koncepci. Téhož roku také nechal vykácet lesy a upravit mýtiny na svazích příhodných k pěstování vinné révy v pražském okolí.

V předhusitské době by se tedy na našem území s trochou nadsázky těžko hledala oblast, kde se vinná réva nepěstovala, ovšem později se zemědělsky specializovaly určité regiony.⁵⁶ Vinařství v chladnějších a drsnějších oblastech zaniklo, k čemuž byly položeny základy právě během vlády Karla IV.⁵⁷

14. - 16. století lze pak považovat za zlatý věk českého a moravského vinařství, které v plném rozsahu již nebylo po husitských válkách a zejména po válce třicetileté nikdy obnoveno.

⁵⁶ J. PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I. (1)*, s. 346 a *tamtéž*, díl 2, s. 674 - 675

⁵⁷ Zde mám na mysli nejen činy právního charakteru, ale rovněž celkovou konsolidaci území včetně vyšší bezpečnosti cest a dotvoření místního trhu, jak bylo uvedeno výše.

4. Vinice v Praze a okolí

V této kapitole uvádím zmínky o vinicích v Pražském okolí, které jsem posbírala z různých zdrojů. Obecně lze k situaci říci, že rekonstruovat rozmístění vinic v této oblasti je poměrně složité a nenalezla jsem práci, která by tuto problematiku obsáhla vyčerpávajícím způsobem.

Od 11. století se množí zprávy o vinicích v okolí Prahy většinou v různých listinách, často se ovšem jedná o pozdější falza.⁵⁸ Nicméně časté zmínky o vinicích hned v zakládacích listinách, ať už pravých či falzech, naznačují samozřejmost a nezbytnost vinic u církevních a klášterních staveb. U falz je žádoucí zdání normalnosti a nevybočení z řady něčím podezřelým - například absencí vinic, které jsou zde logicky předpokládány. Benediktinský břevnovský klášter založil kníže Boleslav II. s pražským biskupem Vojtěchem roku 933. Zakládací listina, která se k tomuto datu hlásí je ovšem falsem pravděpodobně z poloviny 13. století.⁵⁹ Zřejmě obráží skutečný stav z doby vzniku falza, v němž si chce klášter pojistit nároky na svůj majetek, neboť původní zakládací listina se buď do 13. století nedochovala nebo byla ztracena. Mj. je v ní v majetku darovaném klášteru uvedena ves Veleslavín s vinicemi. Se vznikem strahovského kláštera jsou spjaty vinice na Petříně. Zde měly později své vinice i další instituce – svatojiřský klášter, arcibiskup a kapitula. Strahovský klášter si paralelně s perkmistrovským viničným úřadem vedl svojí vlastní viničnou agendu.⁶⁰

Od 12. století se vinice nalézají již ve více oblastech - Soběslav II. daroval roku 1178 vyšehradskému kanovníkovi k vybudování vinic kopec Psář (Vyšehrad) u Prahy.⁶¹ Za 7 let se dovídáme o jistém Marcautovi, který se zvoníky vyšehradské kapituly kopec vyměnil za půdu a ihned začal s výstavbou vinic.⁶² Tyto vinice z velké části zůstaly v majetku kapituly, která se věnovala rozšiřování svých vinic s velikou péčí. Roku 1222 jí náležely i vinice v Žitenicích, v polovině 13. století na Litoměřicku.⁶³ Víno se pěstovalo v Modřanech, Záběhlicích, Košířích, na Proseku.⁶⁴ Viničky ovšem byly malé, porůznu podél osamocených usedlostí. Dopad Karlových vinařských privilegií však tvář pražského okolí zcela změnil,

⁵⁸ Např. údajná zakládací listina břevnovského kláštera z 10. století, kde je zmíněna vinice na Bílé hoře (falsum z 13. století – Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex Diplomaticus Bohemiae I.*, č. 375, s. 347, více M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 1nn. Jiná první vinice se uvádí k roku 993 na Veleslavíně. Dále vinice na Petříně zmíněna v listině Vladislava I. pro klášter v Plasích (datovaná 5. 8. 1146, ve skutečnosti pozdější falsum z téhož století), viz. *CDB I.*, s. 408, č. 396.

⁵⁹ *CDB I.*, s. 347 č. 375

⁶⁰ Viz. Václav Vladivoj TOMEK: *Mapy staré Prahy k letům 1200, 1348 a 1419*, Praha 1892

⁶¹ Metoděj ZEMEK: *Moravské a české vinohradnictví do pol. 13. století*, In: *Vinohradnictví*, Brno 1973, str. 28.

⁶² „...eisdem eciam fratribus do montem, qui Psar vocatur, totum ad vineam faciendam..“, *CDB I.*, č. 287, s. 252

⁶³ *CDB IV.*, č. 268, s. 460

⁶⁴ J. HAUF: *Breviř o českém víně*, s. 37

Praha se obklopila vinicemi, ustoupily lesy, krajina byla kultivována.⁶⁵ Do nástupu Lucemburků nejvíce vinic údajně v Praze a okolí přibylo za Přemysla Otakara II. (1233-1278).⁶⁶

Mnoho konkrétního ovšem o jejich rozmístění i dále ve 13. a 14. století říci nemůžeme, obecně snad pouze to, že se spolu s chmelnicemi rozkládaly spíše podél hradeb měst než za humny vesnic, šlo tak v této době již o charakteristické odvětví městského zemědělství, jak již bylo uvedeno.

K vinicím v okolí Prahy ve 14. století se vyslovuje také František Ruth v Kronice královské Prahy a obcí sousedních. V dnešních Košířích na Cibulce byly všechny vrchy pokryty vinicemi, za Karla IV. se u břevnovského kláštera rozkládal velký sad s vinicí, k roku 1417 se vyskytují vinice na Bílé hoře.⁶⁷ Vinice se pravděpodobně rozkládaly také na území dnešní Libně.⁶⁸ Na reprodukované mapě Prahy z počátku 15. století se táhnou vinice od strahovského kláštera až po zástavbu u řeky a také naproti klášteru na Františku na druhém břehu Vltavy.⁶⁹ K roku 1377 jsou uvedeny vinice na Vítkově.⁷⁰

Klásterů nebo církevních institucí jakožto potenciálních pěstitelů vína bylo v Praze v době Karlova nástupu na český trůn dost.⁷¹ Již roku 1339 Karel IV. ještě jako zemský správce založil u královské kaple Všech svatých kolegiální kapitolu pro 11 kanovníků. Sám

⁶⁵ Například dnešní oblast Vinohrad, kde se nacházely vinice již před rokem 1358, která ale nabyla pravého viničního významu právě za Karla.

⁶⁶ M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, pozn.1 na s. 1

⁶⁷ František RUTH: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních I.*, Praha 1904, s. 118, 88 a 34, poznámkový aparát zde ovšem chybí.

⁶⁸ V 17. století, tedy podstatně pozdější době, než která nás zajímá, ze zde již objevují dnešní názvy, které se váží k původním vinicím – např. Palmovka, Balabenka atd., pojmenované po svých majitelích. Ve 14. století je zde připomínána tvrz a později statek Podviní, tedy „pod vinicí“, podrobněji viz. *Historický atlas měst České republiky 14, Praha Libeň*, Praha 2006 (úvodní studie)

⁶⁹ M. BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, s. 130

⁷⁰ M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 119, pozn. 1

⁷¹ Následující údaje převzaty z: M. BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*: Do doby Karla IV.: Roku 993 na Břevnově zřízen Boleslavem II. a biskupem Vojtěchem první (mužský) klášter, tento řád má u nás výsadní postavení do poloviny 12. století. Po roce 970 Mlada, sestra Boleslava II., zakládá na Pražském hradě první ženský, rovněž benediktinský, klášter sv. Jiří. Až za episkopátu Jindřicha Zdíka k nám přichází řád cisterciáků (1142 založen klášter v Sedlci), krátce nato premonstráti (1142 – 1143 založen Strahovský klášter). Na místě budoucího pražského Nového Města založil roku 1169 Vladislav II. klášter johanitů. V Praze na Poříčí se před rokem 1217 usidluje komenda řádu německých rytířů. Roku 1226 založen na Starém Městě u sv. Klimenta klášter Dominikánů. Roku 1228 přišli na Staré Město minorité. Sv. Anežka založila dle Augustinovy řehole špitálnický řád Křížovníků s červenou hvězdou (řád se vyvinul z laického špitálního bratrstva, založeného Anežkou roku 1233 při kostele sv. Haštala v Praze, v těsném sousedství jí od roku 1231 budovaného minoritského dvojkláštera Na Františku (ženského (klarisky) i mužského), na řád povýšil bratrstvo papež Řehoř IX. roku 1237, čímž jej definitivně osamostatnil od závislosti na Anežčině klášteře Na Františku). Václav II. založil roku 1292 na Zbraslavi první cisterciácký klášter poblíž Prahy. Roku 1330 Eliška Přemyslovna zřídila na Újezdě klášter sester řádu kazatelů (Dominikáni zde byli už v letech 1294 - 6, Eliška jej tedy pouze obnovila). Roku 1341 Jan Lucemburský založil klášter Panny Marie u Menšího Města s bratry kartouzskými, čímž je uvedl do Čech. Nutno doplnit, že žebravé řády (tedy františkáni, augustiniáni, dominikáni a karmelitáni) původně nemohly vlastní žádný pozemkový majetek, v praxi však mohla být situace odlišná, např. obejitím řeholního nařízení tím, že na cizím pozemku hospodařili v nájmu.

postupně do Nového Města přivedl sedm řeholí. Mimo jiné roku 1347 položil základy benediktinského emauzského kláštera Na Slovanech, roku 1350 nebo 1351 na Karlov uvedl augustiniány, v letech 1360 a 1368 uvedl servity (u dnešní ulice Na Slupi) a celestiny, roku 1355 v Dlážděné ulici (dnes na místě domu U Hybernů) založil malý klášter pro benediktiny ambrosiánské (milánské) liturgie a další. V roce 1347 druhý den po korunovaci založil klášter u brány sv. Havla (pro karmelitánky, jimž daroval provizorní dřevěné stavení, v němž se odehrála korunovační hostina, budoucí klášter Panny Marie Sněžné). Ne všechny řády měly ovšem v Praze dlouhého trvání (celestini později odešli na Ojbín). V Praze a okolí byly i tři kolegiální kapituly (dvě na Pražském hradě, jedna na Vyšehradě), z nichž jednu Karel sám založil.⁷² Církevních institucí, tedy potenciálních zakladatelů a majitelů vinic bylo v Praze a jejím okolí v době Karlově hodně. Kláštery mohly mít ve městě zelinářskou zahradu, štěpnici, popřípadě právě vinice a vlastní hřbitov. Pravděpodobně ne všechny měly v nejbližším okolí své vinice, mohly je mít i u značně vzdálených majetků po celých Čechách. Zároveň platí, že u nás byla církev ve 14. století nejbohatším feudálem.

⁷² Kapitula u sv. Víta (založena roku 971, od povýšení pražského biskupství na arcibiskupství roku 1344 metropolitní), kapitula Všech svatých (založena Karlem roku 1339) a sv. Petra a Pavla na Vyšehradě (založena roku 1070)

5. Pražská města

Staré Město⁷³ hrálo ve viničném hospodaření pražského souměstí stěžejní roli. Pod staroměstskou radu totiž spadal viničný úřad perkmistra, který ustanovil Karel IV. Městská rada spravovala stavby ve městě a dbala o blaho obyvatelstva, k čemuž byly potřeba nemalé peněžní částky. Ty získávala z mýt, pokut, odúmrtí, daní z domů, krámů, jarmarků, z vaření a prodeje piva, z prodeje vína, a z prodeje soli, na který měla města monopol, z váhy, z mlýnů, od Židů atd. Takto získané prostředky rada vynakládala na nákladné stavby, na údržbu cest a městských staveb, mezi něž patřily i vinice, a hradila náklady na městské zaměstnance (kněží, učitelé, kat.).⁷⁴ Městská rada se scházela několikrát týdně mimo žní, vinobraní a svátků.⁷⁵ Město mělo také zeměpanského rychtáře - králova přímého zástupce jím dosazovaného na rok i víc, dědičně nebo doživotně, který byl nejdůležitější osobou ve městě.⁷⁶ Již tehdy mělo město minimálně dvanáct přísězných konšelů.⁷⁷ Časem se města obecně snažila získat rychtu pro sebe, narůstaly totiž spory mezi rychtářem a konšely, které byly nejcharakterističtějším rysem raného období měst.⁷⁸ Rostoucí zaneprázdněností rychtáře u soudu došlo ke zřízení úřadu purkmistra. Na Starém Městě je o něm zmínka poprvé až k roku 1318 a původně šlo o zástupce rychtáře v záležitostech nesporného práva, tj. také k předsedání radě. V této funkci se zpočátku konšelé patrně po čtyřech týdnech střídali.⁷⁹ Mezi další (nepřísězné) úředníky Starého Města patřili počátkem 14. století kromě např. dvou dozorců nad cizími kupci a dvanácti dohlížitelů nad zachováním nálezů o kupcích (dodržování regulí zahraničního obchodu byla coby významnému zdroji příjmů střídavě města a krále věnována velká péče)

⁷³ O předpokladech vzniku městského zřízení mj. také Jiří ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, Praha 1956, s. 15nn.

⁷⁴ Karel KIBIC: *Historické radnice*, Praha 1988, s. 11 a 16

⁷⁵ WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst*, dostupné na : WINTER Zikmund, *Zlatá doba měst*, Česká čítanka [online], Poslední aktualizace 14. 12. 2003 (cit. 17. 2. 2009). Dostupné na: <http://texty.citanka.cz/winter/zd1-4.html>

⁷⁶ J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 16

⁷⁷ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.): *Codex Iuris Municipalis, díl I. Privilegia měst Pražských (Privilegia civitatum Pragensium)*, Praha 1886, s.14, o dualismu správy královského rychtáře a městských radních zejména v počátku viz. také J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 16. Mezi pravomoci konšelů spadal mír ve městě a hospodářské záležitosti, dále figurovali jako svědci veškerého jednání, *tamtéž*, s. 16

⁷⁸ K. KIBIC: *Historické radnice*, s. 15, měšťanům nestačilo královo svolení, že mohou rychtáře vybírat ze svých řad, o tom dále J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 17. Což se ostatně odráží ve snaze vymoci si na Václavu II. radnici, tedy nescházet se po domech měšťanů, ale zejména na rychtě. Celkovým podtextem pak bylo vytlačit rychtáře z jeho suverénního postavení králova zástupce ve městě a tak se vymanit z dosahu královské moci, což se podařilo až v první polovině 14. století, kdy se představeným městské rady stal purkmistr. Viz. dále.

⁷⁹ Václav Vladivoj TOMEK: *Dějepis města Prahy, díl I.*, Praha 1855 s. 259

těž nálevčí vína a šrotěři vína, kteří měli na starosti spouštění a vynášení sudů ze sklepních prostor.⁸⁰

Staroměstský zeměpanský rychtář se postupně stal stále více závislým na městské radě, jejíž konšely však každoročně sázel král. Ti volili obecné úřady – městského písaře atd. a později dosazovali ze svých řad i perkmistra hor viničných.⁸¹

Právní situace pražského souměstí byla vůbec poměrně spleť. Soudu městské rady nepodléhaly mnohé části samotného města – židé, svobodné domy pánů a duchovních (tedy ty, které tu byly dříve než městské zřízení) a území spadající pod různá postranní práva, kde obec měla většinou pouze trestní pravomoc.⁸² Staré Město se řídilo nálezy vlastního nepsaného „práva pražského“.⁸³ Do této pro středověk typické právní plurality alespoň v oblasti vinařství vnesl Karel řád a jednotu.

Vývoj samosprávy Menšího Města pražského mělo podobný průběh jako vývoj na Starém Městě, samozřejmě s tím rozdílem, že se odvolávalo k jinému právu.⁸⁴ Hradčany vznikly jakožto město někdy poté, byly nejvíce závislé na pražském hradu a zároveň ze souměstí nejméně významným celkem.

Situace ohledně samosprávného vývoje Nového Města byla ovšem naprosto odlišná. Karel IV. jej totiž již při založení roku 1348 nadal právem ke zřízení radnice a dalšími privilegii.⁸⁵ Beneš z Krabice z Weitmile dále píše: „*Také přikázal vysázet okolo města pražského zahrady a vinice a pro tyto zahrady a vinice velmi přibýlo obyvatelstva (...) rovněž dal přivést z Rakous velmi ušlechtilé druhy révy a vysázel je tam a pod hradem Karlštejnem, který v té době začal stavět... když to viděli páni, a šlechtici, řeholníci i prostí lidé vysazovali všude v Čechách vinice a zahrady a stavěli rybníky.*“⁸⁶

⁸⁰ V. V. TOMEK: *Dějepis města Prahy, díl I.*, s. 264, podrobný výčet viz. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 16

⁸¹ J. ČELAKOVSKÝ: *CIM I.*, s. 25

⁸² Viz. samostatná podkapitola níže a V. V. TOMEK: *Dějepis města Prahy, díl I.*, s. 277

⁸³ „Právo pražské“ vycházelo z jihoněmeckého, je ale mylné ho označovat norimberským, neboť není nikde doloženo, že by se rada Starého města pražského někdy odvolávala do Norimberka. Naproti tomu Menší Město se řídilo právem Magdeburským (saským). Mezi oběma těmito právy byly dlouho značné rozdíly, Pražským právem se řídila města ve středních a jižních Čechách. Odvolacím místem magdeburského práva byly v Čechách Litoměřice a řídily se jím zjednodušeně řečeno města severně od Prahy. Podstatným rozdílem mezi oběma právními okruhy bylo, že podle pražského práva, tedy toho, jímž se řídilo Staré město pražské, byla městská rada zároveň orgánem správním i soudním, kdežto u práva magdeburského bylo vedle konšelů ještě soudcovský sbor šesti kmetů. Více K. KIBIC: *Historické radnice*, s. 13. Důvodem dvou různých právních okruhů byla také rivalita mezi oběma pražskými městy.

⁸⁴ Povýšeno na město roku 1257 Přemyslem Otakarem II. Snaha rozšiřovat své pravomoci na úkor rychtáře. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 18

⁸⁵ J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 18. O zřízení staroměstské radnice viz. K. KIBIC: *Historické radnice*, s. 18nn. (po neúspěšném pokusu z roku 1296, kdy ji Václav II. nepovolil, ji povolil až Jan Lucemburský roku 1338.)

⁸⁶ M. BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, pozn. na s. 225, Beneš Krabice z Weitmile. Jediná zmínka v soudobých kronikách o nějakém Karlově pokynu stavět vinice. Hrad Karlštejn tehdy ještě nestál, ale je pravděpodobné, že již roku 1348 vydal Karel pokyn výsadbě pod budoucím hradem. Nicméně se osazování dalo

Nové Město Karel nadal bohatými privilegii a tím umožnil příliv řemeslníků a obchodníků a také zintenzivnění napojení na evropské trhy, čímž omezil dosavadní monopol Starého Města na obchod Prahy se zahraničím.⁸⁷ Vinice byly zajisté v té době také zakládány, ale ještě ne na základě zvláštního privilegia. Vinice a zahrady se rozkládaly na jižní části Nového Města na svazích od Slupi směrem k východu.⁸⁸ Ti noví měšťané, kteří v Praze postavili kamenný dům, byli na 12 let osvobozeni od daně, přibylo tak na 1500 nových stavení.⁸⁹

Vedle městského práva existovala v Praze od 14. století díky emfyteutickému osídlování vrchnostenských pozemků ještě jiná (postranní) práva. Poddaní těchto vrchností byli totiž mnoha privilegii a výjimkami panovníků a papežů z pravomoci světských městských soudů, ať zcela či jen částečně, vyjmuti. Proto valná většina postranních práv v Praze byla majetkem klášterů a duchovních domů. Pravomoc těchto práv nebyla stejná a vyňata z pravomocí městské rady byla leckde pouze částečně, spíše šlo o někdy značně kumulované konkrétní výjimky a úlevy, zejména u domů duchovních komunit, které na svých držbách samy hospodařily. Druhým typem postranního práva, již zcela na městě nezávislého (resp. pod město příslušely pouze v záležitostech trestních), disponovaly ty případy, kdy z gruntovní vrchnosti přešlo toto právo během užívání (domů, zahrad a vinic apod.) do rukou světských majitelů, kteří se tak na postranním právu vrchnosti podíleli ročním platem. Vrchnost, která si tak zachovala plné vlastnické právo, své poddané řídila vlastním právem (což neznamena, že se nemohlo v lecčems shodovat s městským). Poddaní ovšem např. daně odváděli přímo komoře a měli vlastního rychtáře atd.⁹⁰

Cizorodost postranních práv byla v uzavřené městské obci palčivým problémem, neboť se na těchto enklávách často usazovali psanci, vyhnaní z města, či konkurenti řemeslníků. Města proto většinou zde usilovala o získání trestní pravomoci a na vrchnostech chtěla ponechat pouze výkon nesporného soudnictví, tedy toho, jehož se účastní pouze jedna strana (např. zanesení koupě pozemku do knihy).⁹¹ Na postranních právech se také šenkovala cizí vína a piva. Mezi měšťany a obyvateli postranních práv rostla řevnivost.⁹² Jestliže byla

neodborně a bez koncepce, jen na základě vůle nákladníka a majitele vinice. Takto na Krabicovu zprávu upozorňuje M. VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 1, a Naděžda KUBŮ: *Hrad Karlštejn*, Praha 1999.

⁸⁷ Jaroslav PÁNEK - Oldřich TŮMA: *Dějiny českých zemí*, Praha 2008, s. 102

⁸⁸ J. PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I.* (1, 2), s. 671

⁸⁹ J. PÁNEK - O. TŮMA: *Dějiny českých zemí*, s. 102

⁹⁰ Více např. Cyril STRAKA: *Nejstarší kniha výslechů na právě kláštera Strahovského na Pohorelci*. In: *Český lid XVII.*, s. 65-67

⁹¹ Např. během husitských nepokojů využili Pražané slabosti duchovenstva a správy postranních práv se dočasně ujali. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 155

⁹² Postranní práva se nepodařilo odstranit ani Habsburkům, ti navíc vítali každé oslabení městské obce. Postranní práva zanikla až zrušením poddanství roku 1848. Na území pražských měst byla ve středověku tato postranní

královská města cizím prvkem ve feudální společnosti, pak postranní práva byla stejně cizorodým prvkem jakožto jakási drobná poddanská města uvnitř hradem těchto měst. Po zřízení perkmistrovského úřadu pak například ve vinařské oblasti docházelo k situacím, kdy si držitelé vinic různých pražských měst, případně majitelé spadající pod nějaké postranní právo, si vlastnictví vinice pojišťovali vklady do úředních knih „svých“ enkláv. Pak záleželo na momentální pozici perkmistra a jeho schopnosti tyto údaje vymáhat a vkládat do knih vlastního úřadu.⁹³

Otázkou zůstává, na kolik do těchto práv zasáhly Karlovy listiny, ale zřejmě, neměly-li např. kláštery již předešlou výjimku vztahující se na jejich vinice, spadaly i tyto pod úřad perkmistra viničných hor. Zejména, když Karel vztahoval svá privilegia i na osoby duchovní. Karlova privilegia tak učinila z budoucích vinic jistý královský regál, čímž patrně mohl svá privilegia vztáhnout na všechny své poddané.⁹⁴

V pražském městském prostředí postupem času vykrytalizovaly tři sociální vrstvy obyvatelstva. Nejbohatší a nejmocnější vrstvou byl patriciát, složený ze zámožných měšťanů, kteří vlastnili ve městě dům a věnovali se převážně obchodu. Ovládali městskou samosprávu a z jejich středu byli voleni konšelé.⁹⁵

Ve 13. a 14. století moc měl v rukou starý patriciát. Někdy v 1. polovině 14. století se začali řemeslníci sdružovat do cechů a v 2. polovině 14. století získali i výraznější podíl na městské správě.⁹⁶ Vztah Karla IV. k pražskému patriciátu vůbec nebyl přímočarý a zabývalo se jím více autorů.⁹⁷ Je tedy logické, když Karel současně s privilegií ustavil úřad hor

práva: Na Starém Městě jurisdikce Anežského kláštera, kláštera sv. Anny, kláštera sv. Jiří při kostele sv. Ducha, havelského kláštera a jurisdikce akademického senátu univerzity. Na Novém Městě při děkanství u sv. Apolináře, jurisdikce kláštera Na Slovanech, křížovníků na Poříčí, kláštera sv. Kateřiny, karlovská, zderazská, a kláštera Panny Marie Sněžné. Na Malé Straně se jednalo o jurisdikci maltézskou, kláštera sv. Tomáše, kapitulní, kláštera sv. Jiří a nejvyššího purkrabí. Na Hradčanech jurisdikce sv. Jiří a strahovská. Mezi zeměpanské enklávy postranního práva patřily zámecké hejtmánství, česká komora, fiskální a fortifikační jurisdikce. Převzato z: J. ČÁREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 156.

⁹³ Jan PAŘEZ: *Vinice Strahovského kláštera ve středověku a raném novověku*. In: Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a raném novověku, Mělník 2009, s. 31 a 39.

⁹⁴ Pro úplnost poznámka k pražskému okolí a patrimoniální správě. Osady ležící vně hradeb čtyř pražských měst vznikaly původně na královské půdě a některé jsou doloženy již v 10. Století. V průběhu staletí přecházely darováním nebo koupí do majetku klášterů, kostelů, pražských kapitul a probošství, později i šlechty a bohatých měšťanů, a tak se stávaly součástí církevního a šlechtického velkostatku. Ti se z titulu vlastnictví půdy staly jejich vrchností. Takováto panství představovala samostatnou hospodářskou, politickou, soudní, správní i berní jednotku.⁹⁴ Tato patrimoniální správa zanikla až se zrušením poddanství roku 1848, kdy tak byla funkce statku zúžena na čistě hospodářskou. Vrchnostenské knihy (z nichž nejdůležitější byly knihy pozemkové neboli gruntovní) vznikaly až od konce 15. století.

⁹⁵ J. ČÁREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 15. Autor uvádí jako další dvě vrstvy vzrůstající se řemeslnictvo a městskou chudinu (tovaryši, nádeníci, zchudlí řemeslníci, spodina atd.)

⁹⁷ Bedřich MENDEL: *Sociální krise a zápasy ve městech 14. věku*, In: ČČH, ročník 30, 1926, s. 168 - 76. Před ním Zikmund WINTER: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906, s. 202 - 203 a J. ČELAKOVSKÝ: *O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských*, Josef MACEK: *Československá vlastivěda II/1*, Praha 1963, s. 195 - 6, Podle Mendla byl Karel zásadním nepřitelem cechů a podporoval

viničných, který chtěl mít skrze staroměstské konšely zcela pod svoji kontrolou. Ve viničném úřadě totiž měli zasednout patriciové. Panovník ustanovením perkmistrovského úřadu v podstatě znemožnil vznik cechu. O pražském vinařském cechu v této době jsem nenašla nikde zmínku. Jaroslav Mezník nabízí jiný názor: Karel IV. sice vystupoval ostře proti cechům, jejichž přílišný rozmach škodil podle něj městům i zemi a přízeň projevoval patriciátu ve snaze neměnit řád, ale pokud se jeho zájmy křížily se zájmy patriciátu, klidně se proti němu postavil.⁹⁸

patricijské vlády v městech říšských i vlastních. Příčinou bylo zejména to, že se Karlovi boj cechů proti patriciátu rovnal boji královské moci se svémocí poddaných. Snažil se tedy omezovat aspirace cechů (středověký panovník se snažil omezovat vliv jakékoli „samosprávné“ skupiny obyvatel). Dle Macka uznával Karel jediným nositelem politických práv ve městě patriciát a naopak cechy pronásledoval jako buřiče a spiklence. O Karlově vztahu k patriciátu též Jaroslav MEZNÍK: *Karel IV., patriciát a cechy*. In: ČČH 2/1965, s. 203 – 214.

⁹⁸ *Tamtéž*, s. 203 – 214. O vzniku cechů píše Zikmund Winter: V počátcích městského života hlídali a řídili rychtář a konšelé řemeslníky sami a vydávali jim nařízení ohledně práce a trhu. Koncem 13. století se začali řemeslníci stejných nebo příbuzných řemesel družít ve spolky náboženského rázu, v bratrstva, která náležela k některému oltáři a jehož členové měli pojištěnu podporu a pohřeb. Bratrstva brzo přibrala ke svým úkolům povinnost hájit zájmy řemesla samého, čímž vznikl cech. Kdo nebyl v cechu, nesměl provozovat řemeslo. Cechovní statuta z počátku dávali konšelé, zřídka král, v 16. století již naopak. V poddanských městech stvrzovaly statuta vrchnosti. Nejstarší známá cechovní statuta u nás jsou z Prahy z roku 1318, jednalo se o cech krejčích; druzí, kteří si vyžádali stvrzení statut, byli zlatníci roku 1324. WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst*, dostupné na : WINTER Zikmund, *Zlatá doba měst*, Česká čítanka [on-line], Poslední aktualizace 14.12.2003 (cit.17.2.2009). Dostupné na: <http://citanka.cz/winter/zd1-7.html>. O cechách dále obecně J. PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I. (1)*, s. 281 – 293

7. Několik poznámek k hospodářské situaci a obchodu v pražských městech

Českým územím procházeli nejprve židovští a arabští obchodníci. Později se zde začali objevovat také kupci vlašští, němečtí, slovanští, uherští a normanští. Po založení pražského hradu se v pod ním vzniklém obchodním středisku pravděpodobně jako první cizí obchodníci usadili právě obchodníci židovští a významně tak napomohli rozvoji domácího obchodu, řemesel a zejména peněžnictví.⁹⁹ Tito jakož i jiní kupci dováželi do Čech a na Moravu zprvu zboží pro směnný obchod – zejména sůl, solené ryby, víno, koření a další luxusní zboží, po jistou dobu i otroky.¹⁰⁰ Ovšem na počátku rozvoje městského zřízení začal nově vznikající křesťanský obchodnická vrstva proti židovským kupcům vystupovat nepřátelsky a z obchodní činnosti je pomalu začal vytlačovat, později i pronásledovat. Od konce 12.století až do jistého uvolnění za husitských válek směli Židé obchodovat pouze v rámci své obce, za jejímiž hranicemi byli při nákupu i prodeji diskriminováni a zákonně směli provozovat obchod pouze se starými věcmi, především se starými zástavami.¹⁰¹ Přes fakt, že prakticky jakýkoli obchod jimi prováděný byl považován za nedovolený, zažíval koncem 15. století rozmach, byť za hranicí zákona.

Díky zvolení Karla římským králem se Praha poprvé a na dlouho stabilizovala jako rezidenční místo říše. Karel proto věnoval Praze a její výstavbě velkou pozornost, vše navíc domýšlel i v rovině symbolické.¹⁰² Je tedy pochopitelné, že chtěl vzdělat i jaksi ladem ležící krajinu a půdu v okolí svého souměstí, kultivovat a civilizovat ji na nejvyšší úrovni a dát jí tedy podobu vinic, které nad to, jak nám ukazují i kronikáři, měly pro tehdejšího člověka konotace k církvi.¹⁰³ Víno jakožto eucharistický symbol a vinařské práce obecně patřily

⁹⁹ Pro 11.století jsou v Praze doloženy minimálně dvě židovské kupecké osady, viz KOSMAS: *Kronika česká, Praha – Litomyšl 2005*, s. 130: „Nikde se lépe neobohatíš ani se více nezvelebiš než v podhradí pražském a v ulici vyšehradské. Tam jsou Židé.“. Podrobněji o židovských obchodnících Tomáš PĚKNÝ: *Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha 1993*, s. 212 - 213

¹⁰⁰ Víno a sůl bylo ve středověku často hlavním předmětem dálkového obchodu, např. v Jihlavě v 15.století podobná byla situace i v Kutné Hoře, viz. František HOFFMANN: *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 79 a s. 111n., kde uvádí, že na obchodu s vínem se podílelo přímo město, resp. že z volných peněz používalo k nákupu vína pro měšťany, z Jihlavy jsou známy i případy, kdy byl ve víně vyplácen vojákům žold.

¹⁰¹ Dále o přínosu židovského etnika k mincovnictví, skutečném rozměru lichvy a k postavení židovstva jakožto královského regálu viz. T. PĚKNÝ: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 202nn. V 16.století se jejich postavení ještě více zlepšilo, v 18.století již směli obchodovat takřka s veškerým zbožím včetně vína a pálenky, podrobněji *tamtéž* s. 214nn.

¹⁰² Katedrála situovaná vprostřed hradního komplexu měla dokreslit sepětí královské moci s mocí duchovní, kostel na Karlově založil dle vzoru katedrály v Cáchách atd., více o tom J. PÁNEK – O. TŮMA: *Dějiny českých zemí*, s. 101n.

¹⁰³ První věcí, kterou učinil Noe bylo vysazení vinice (Genesis). Viz. také např. *Moralita Karla IV.*: „Noe jako první vysázel vinici, opil se usnul obnažen. Prvorozený syn se mu posmíval, druhorozený jej zahalil a přikryl. Noe znamená Kristus. Noe totiž vysadil vinici po potopě, při obnovení světa, a podobně Kristus vysadil církev po

k častým motivům biblickým i náboženským, což souviselo s tím, že křesťanská liturgie vznikla v teplejších vinařských krajích antického světa. V neposlední řadě byl i sv. Václav nejen zemským patronem, ale byl zároveň nejvyšším perkmistrem hor viničných (*supremus magister vinearum*), což se jistě hodilo Karlově ideologii.

V letopisech českých se mimo jiné píše: „*Za mladých let krále Václava (myšleno IV.) byl v české zemi pokoj a bohatství, o to se zasloužil ještě Karel, .. bohatství dosáhl tím, že všechen obchod z Benátek přes Hory Korutanské musel dle císařského nařízení přes Prahu.*“¹⁰⁴ Té pak přitékaly velké zisky. Ve městech se rozvíjel hlavně obchod a řemesla zaměřená na místní poptávku po potravinách a předmětech běžné spotřeby. Tam, kde se podařilo navázat spojení se zahraničními podnikateli, obchodníci skupovali z venkova místní produkty (hlavně med, kůži..) a objednávali cizozemské produkty – zejména koření a víno (vlašské, rakouské, franské a rýnské), látky, šperky a nasolené ryby.¹⁰⁵ Praha měla nejvýhodnější právo skladu, takže měla mimořádný význam, navíc spotřebovala nejvíc luxusního zboží. Panovníci také postupně přepouštěli - hlavně Starému Městu - některé zeměpanské důchody, zejména *ungelt*.¹⁰⁶

Jeho výběr byl za Jindřicha Korutanského a Jana Lucemburského postoupen Staroměstským, Jan si již roku 1310 půjčil ze cla peníze od města. V *liber vetustissimus* jsou zachyceny celní tarify z roku 1310 na víno, sukno, kramářské a kupecké zboží, sůl, chmel a várky piva.¹⁰⁷ Jednotlivá cla se pronajímala jednotlivým měšťanům.¹⁰⁸ Václav Vladivoj Tomek podává soupis konšelů, mezi nimiž je i mnoho vinařů.¹⁰⁹ Z obchodu plynul užitek pro celou zemi. Karel IV. poskytoval pražským obchodníkům všemožné výhody i v cizích městech, podporoval je ochrannými listinami vydanými v Norimberku (1342), osvobodil je od poplatků v říši (1354), získal pro české kupce výhody ve Frankfurtu nad Mohanem¹¹⁰, v

potopě přestupků proti Starému zákonu. Vinice je tedy církev. Vydala tolik ratolestí, kolik vyvolených, od spravedlivého Ábela až k posledním, u vyvolenému. Víno znázorňuje Kristovu krev, opilost duchovní opojení lásky. Jí byl opojen Kristus, když usnul obnažen na kříži.“ Karel IV., *literární dílo*, Praha 2000, s. 76, srov. GN 9, 20 - 23, nebo František Pražský píše o volbě Benedikta XII. (papežem v letech 1334 - 1342): „*Třetího dne po svém zvolení začal vinice, totiž svaté církve, pracovat na této vinici..., všechny (kardinály) vyzýval, aby s ním věrně pracovali na vinici Páně,.. kterou zasadila pravice Páně*“. Viz. M. BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, s. 121

¹⁰⁴ Jaroslav PORÁK (ed.): *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 21

¹⁰⁵ J. PÁNEK – O. TŮMA: *Dějiny českých zemí*, s. 105. Vína byla známa podle země původu, odrůdová vína většinou známe až po révokazové kalamitě v 19. století, kdy se začaly vinice vysazovat podle jednotlivých odrůd, viz. V. KRAUS: *Historie, autentičnost, kvalita a mezinárodní význam moravských vín*, s. 10

¹⁰⁶ *CIM I.*, s. 25

¹⁰⁷ H. PÁTKOVÁ: *Liber Vetustissimus*, s. 394 n.

¹⁰⁸ V. V. TOMEK: *Dějepis města Prahy, díl I.*, s. 286

¹⁰⁹ *Tamtéž*, s. 301

¹¹⁰ *CIM I.*, s. 117, č. 69. Karel osvobodil měšťany a obyvatele Prahy, Vratislavi, Kutné Hory a Sulzbachu od placení veškerého cla ve Frankfurtu.

Braniborsku (1349), v Bavorsku (1350), v Uhrách (1357), v Benátkách (1358). Usiloval o to, aby obchodní cesty vedly přes Prahu.

Staroměstští 15. července 1359 vydali listinu, v níž přijali Karlova privilegia v plném rozsahu, v níž dále na věčné časy osvobodili držitele vinic od veškerých dávek městu.¹¹¹ Rychtář a konšelé se zároveň zavázali dodržovat Karlův viničný řád.

Ovšem už za Přemyslovců docházelo k vývozu českého vína (*vinum bohemicale*).¹¹² Na vinařství a jeho úrodě byli mj. závislé některé další zaměstnanecké kategorie obyvatelstva, například bednáři. Podle kolísání jejich počtu lze do jisté míry odhadnout i kolísání dálkového obchodu s vínem.¹¹³ Cílevědomými opatřeními výroba domácího vína kryla a dokonce předčila domácí spotřebu. Vína ze severních a severozápadních Čech se vyvážela po Labi do Saska, z Moravy pak do Slezska, Polska, Lužice, Braniborska, Krakova a Lipska. Kromě dávek odváděných z vinic se do městské pokladny platily i dávky z šenkování vína (a piva).¹¹⁴ Samotný nálev vína byl zdaněn vysoko, ale nebyl vázán na vlastnictví majetku do určité výše.

Víno se obecně čepovalo často také přímo na radnici, dále tedy v svobodných krčmách, zájezdní hostince (budované většinou vrchností) podél cest určené k odpočinku cestujících i tažných zvířat jsou záležitostí až pozdější doby.¹¹⁵

Městská práva nebyla dána městům při jejich vzniku v plném rozsahu, ale byla teprve časem rozšiřována. Do práva trhu spadalo rovněž právo šenkovní, tj. i s prodejem. Obecně pak cena domácího vína od poloviny 14. století stále stoupala.

7. 1. Způsob pěstování vinné révy

Vinařství vynášelo daleko více než pole osetá obilím a víno mělo také lepší odbyt.

Beze sporu se dá říci, že právě vinařství procházelo za Lucemburků v rámci celého zemědělského odvětví největším rozkvětem a rozmachem. Začaly se pěstovat ušlechtilejší

¹¹¹ *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sv. 15, s. 513 a tamtéž, sv. 16. (dodatky), zde Výpisy z knih viničných z let 1358 - 1576, s. 513, latinský originál otiskl J ČELAKOVSKÝ v CIM I., s. 109*

¹¹² Zikmund WINTER: *Dějiny řemesel a obchodu v 14. a 15. století*, Praha 1906, s. 107.

¹¹³ F. HOFFMANN: *Jihlava v husitské revoluci*, s. 82

¹¹⁴ Pivo bylo považováno za nápoj nižší hodnoty, byť konzumované hojněji než víno, které bylo považováno za nápoj panský a který se na selský stůl dostával velice zřídka (v českých oblastech, na Moravě tomu mohlo být jinak). Ve 14. století převládal v literárních pramenech názor, že víno se nehodí pro sedláky, kteří nedokáží ocenit jeho kvality a že vypijí nápoj jakékoli kvality. Patrné např. v satire ze 14. století Svár vody s vínem: „*Pakli chceš vodě rád pomoci, tehdy nebudeš mieti proti také moci; neboť mocnější s vínem držie.*“ nebo „*pak toto od obecného lida, neboť jest chudým voda liba; onu za víno nic netbají, když zvláště studenú vodu mají.*“ a „*Sedláciť mnozí pijí mnoho vody, v všední dni, v svátky nebo v hody; za vínoť jest jim mnoho dáti.*“. Viz. *Svár vody s vínem*, [on-line]. Poslední aktualizace 14.12.2003 (cit. 3.5.2010). Dostupné na: <http://texty.citanka.cz/satiry/sat1-2.html>

¹¹⁵ V tzv. mázhausu – síňi v přízemí, kde se odehrávala obchodní činnost, často zde byla umístěna tržnice, městská váha atd., viz. K. KIBIC: *Historické radnice*, s. 34

odrůdy – rýnské, rakouské a uherské, které jistě pozvedly kvalitu vín domácí produkce. Pod vlivem dovozu cizích rév se také změnil způsob výsadby. Zatímco dříve na vinicích převládaly velké tvary keřů řidčeji rozmístěné, ve 14. století se přešlo k hustší výsadbě malých keřů.¹¹⁶

Majitelé vinic vinohrady sami neobdělávali, ale najímali si k tomu zkušené vinaře. Námezdní síly se najímaly na delší dobu. Čtyřikrát do roka se konalo kopání dolíků pro zasazení vinohradních tyček a oštipování výhonků. Lehčí práce jako např. sběr hroznů prováděli chlapci a ženy. Lisovalo se obvykle v noci. Lisy stály většinou v provizorních vinařských domcích přímo na vinici a již pro 14. století je máme doloženy ve dvou typech: vřetenovém a kládovém. Kládový lis doplněný vřetenem je zobrazen v nástěnné malbě svatováclavského cyklu na stěnách schodiště ke kapli sv. Kříže na Karlštejně z doby kolem roku 1360.¹¹⁷

Hrozny se sbíraly do košů a přesýpaly do puten, v nichž se odnášely. Nejvyšší kvalita vína vznikala z hroznů rozšlapaných v kádích, které se teprve pak vkládaly do lisu. Pro bohoslužebné účely se používalo víno v přirozeném stavu, ovšem pro světské spotřebitele se vína ve středověku různě upravovala. Sladila se medem nebo šťávou z malin, jahod či ostružin, kořenila se odvary z bylin, či destilovala na slunci, čímž vznikaly těžké aromatické nápoje podobné spíše likérům.¹¹⁸

Pro nutnost vysoké odbornosti, zkušeností a pečlivosti při obhospodařování vinohradu nebylo možno ani vrchnostenské vinice odbělavat robotou, ale pouze námezdníky. Rovněž vzácné byly emfyteutické smlouvy na pronájem vinic poddaným.¹¹⁹

7. 2. Odrůdy vinné révy pěstované ve středověku

V nejstarších ikonografických pramenech jsou zobrazeny keře vinné révy s mohutnými kmeny.¹²⁰ Takové keře se rozvíjejí zejména při výsadbě ve větších vzdálenostech od sebe. Patrně se jednalo o odrůdy dovezené do evropských vinařských oblastí Huny. Hlavní takovou odrůdou byla bujná a plodná odrůda Heunisch, která se ve

¹¹⁶ Stanislav MUSIL – Josef MENŠÍK: *Vinařství*. Učební text pro střední zemědělské technické školy a zemědělské mistrovské školy, Praha 1963, s. 7

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 677

¹¹⁸ Hana JORDÁNKOVÁ: *Viničné hospodářství brněnských měšťanů do Bílé hory*. In: *Dějiny vinařství na Moravě*, sv. 10, Brno 2005, s. 32. Důvodem takovéto úpravy bylo také to, že víno dopravou ztrácelo na kvalitě. O tom J. PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I./2.*, s. 840

¹¹⁹ V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 67

¹²⁰ Vilém KRAUS: *Období rozvoje i úpadku při pěstování révy vinné v Čechách*. In: *Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku*, Mělník 2009, s. 11, kde autor odkazuje např. na Velislavovu bibli.

středověku pěstovala u nás, v Rakousku a v Uhrách.¹²¹ Pravděpodobně šlo o odrůdu pouze bílou. Tato odrůda a její samovolní kříženci poskytovaly velkou sklizeň. Z nich vyráběná vína byla díky velkým bobulím s vysokým podílem šťávy řidší a kyselá. O jejich kvalitě referuje ve 12. století sv. Hildegarda, abatyše benediktinského kláštera v Eibingen v Porýní v tom smyslu, že jsou vodnatá a netřeba je ředit vodou, oproti vínům franckým, která vyvolávají vzednutí krve a proto se musí ředit.¹²² Francká vína pocházela z kvalitnějších západoevropských burgundských odrůd. Vína se ovšem nedělila dle odrůd, ale dle lokality, z níž pocházela.¹²³ Burgundská réva se sem dovážela v souvislosti s výše zmíněnou činností klášterů (zejména cisterciáků a premonstrátů) a ve 14. století na přímý popud Karla IV. V Čechách se nazývala roučí, zřejmě podle francouzského rouge, šlo tedy o první červené odrůdy u nás.¹²⁴ Místní vína byla do té doby tvořena zejména odrůdami z okruhu Heunisch, které však nebyly burgundskými vytlačeny, pěstovaly se vedle nich paralelně a zůstávaly stále nejrozšířenější pěstovanou odrůdou ve středověku. Důvod byl praktický – Heunisch byl ceněn pro vysokou úrodnost a výlisnost, hodil se tudíž k odevzdávání desátku.¹²⁵ Západní odrůdy byly sice kvalitnější, ale měly nevýhodu v pozdním zrání a menší sklizni. Byly málo odolné vůči mrazu a díky zmíněnému pozdnímu zrání se stávalo, že hrozny před příchodem prvních mrazů nestačily dozrát. Vinaři z Burgundska zde také zavedli rozmístění keřů ve vinici podstatně hustěji, než tomu bylo u rév východního původu oproti původnímu způsobu připomínajícímu spíše pěstování ovocných stromů v sadu.¹²⁶ Burgundský způsob výsadby též přinášel podstatně vyšší potřebu zkušených vinařů.

¹²¹ Odrůda zřejmě vznikla samovolným křížením s odrůdami římskými a zřejmě i planou révou lesní. R. SOTOLÁŘ: *Historické odrůdy révy na českém území*. In: Trpké býti zdá se? s. 18

¹²² Popisuje vína jako „heunisch“ a „frankisch“. Podle: SOTOLÁŘ: *Historické odrůdy révy na českém území*. In: Trpké býti zdá se?, s. 18 a Vilém Kraus na s. 11 *tamtéž*, ani jeden však neuvádí bibliografický odkaz.

¹²³ A to již od starověku, viz. R. SOTOLÁŘ: *Historické odrůdy révy na českém území*. In: Trpké býti zdá se?, s. 16

¹²⁴ R. SOTOLÁŘ: *Historické odrůdy révy na českém území*. In: Trpké býti zdá se?, s. 19

¹²⁵ Takto právem se citící šizená vrchnost si proto často vymíňovala, že jen polovina desátku smí být z této odrůdy. Viz. v poznámce R. SOTOLÁŘ: *Historické odrůdy révy na českém území*. In: Trpké býti zdá se?, s. 18,

¹²⁶ Hustší výsadbu z důvodu rostoucího zalidňování měst preferoval i Karel IV., což je patrné i z jeho privilegií z roku 1358, jak dále uvidíme v příslušné podkapitole zabývající se výměrou vinic. Dále o problematice vinných odrůd ve středověku V. KRAUS: *Období rozvoje i úpadku při pěstování révy vinné v Čechách*. In: Trpké býti zdá se?, s. 14

8. Karlova vinařská privilegia z roku 1358

8. 1. Důvody vydání

Roku 1348 Karel nařídil zakládat v okolí Prahy zahrady a vinice. Jeho snahy napodobovali světští i církevní feudálové živelně, avšak neodborně. Karel tak chtěl dát věci nejen řád, ale chtěl rovněž zvelebit zemi a také zvýšit důchody královské komory.

Literatura vesměs hovoří o těchto listinách z roku 1358 jako o privilegích, právech, popř. pražském vinařském právu, které bylo posléze uděleno i dalším městům, ovšem jak následně uvidíme, spíš než o právo zakládat vinice se jednalo o direktivní příkaz prostřednictvím dvou listin a právo nikoli udělené, ale právo Karla vyžadovat od majitelů příhodných pozemků, aby na nich vzdělaly vinice – Karlovými slovy – „ke zvelebení země“.¹²⁷ Tato práva potvrdili: Zikmund roku 1436, Ferdinand I. 1558, Ferdinand II. 1627, Ferdinand III. 1649, Marie Terezie 1747 a František I. 1808.¹²⁸

Jednou z nejdůležitějších informací ohledně načasování těchto dvou listin je pro mne zmínka v kronice Beneše Krabice z Weitmile, kde píše k roku 1356: „*I nastal v českém království a všech sousedních zemích takový mír a pokoj, jaký nepamatoval žádný věk a ani v kronikách nebyl zaznamenán.*“¹²⁹ Karel pak strávil téměř rok v německých zemích a věnoval se říšské politice a také položil základní kámen novému pražskému mostu.¹³⁰ Roku 1358 pak přistupuje hned v únoru (příhodně v předjaří, réva se sází na jaře nebo na podzim) k vydání privilegia.¹³¹ Pravděpodobně cítil, že již drží pevně otěže v rukou, poměry se konečně stabilizovaly a nastává čas věnovat se záležitostem politicky „méně důležitého“ charakteru, jakým je např. dostatek kvalitního domácího vína, zvelebení krajiny a v neposlední řadě opatření dalšího příjmu komoře. K tomuto roku kronikář nepíše o zakládání vinic ovšem vůbec nic. Karlovi se císařskou korunovaci 5. 4. 1355 a vydáním Zlaté buly pro říši podařilo konsolidovat i poměry v říši (upevnil výsadní postavení českého krále a českého státu v říši, určil počet světských a duchovních kurfiřtů i jejich vzájemné pořadí atd.).¹³² Klidnější poměry zavládly i přesto, že se mu nevydařil pokus s Maiestas Carolina, který chtěl prosadit jako první psaný zákoník, protože se mu šlechta postavila na odpor.

¹²⁷ Listiny se dochovaly pouze v opisech, privilegium z února v opise z 12.května 1358, jiný opis těchto práv viničných se zachoval v Liber Vetustissimus s několika odchylkami (více méně pravopisnými).

¹²⁸ CIM I., s. 110 nn., zde uvedeny i texty v původním německém a latinském znění, i české překlady.

¹²⁹ M. BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, s. 230

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 230, Beneš Krabice z Weitmile

¹³¹ 16. 2. 1358, starší český překlad v: *Archiv český*, sv.15, Praha 1896, s. 511n., německé a latinské originální znění spolu s novějším českým překladem: CIM I., s. 107n., č. 66

¹³² Jaroslav ČECHURA: *České země v letech 1310-1378. Lucemburkové na českém trůně*, Praha 2005, s. 288

První privilegium z 16. února je řádem, podle něhož se má nadále řídit v Praze a okolí zakládání a pronajímání vinic, a které jak uvidíme dále, pamatuje i na ty majitele pozemků, kteří by se chtěli zakládání vinic vyhnout. Karel v listině píše, že se radil s přáteli, jejichž totožnost ovšem neznáme. Karel rozkazuje, aby do čtrnácti dnů ve třech mílích kolem Prahy na místech tomu příhodných začali majitelé vhodných pozemků zakládat vinice, a pokud by nemohli nebo nechtěli je sami založit, bude jim perkmistrem určen ten, komu pozemek k tomuto účelu pronajmou.¹³³ Zároveň těm, „kteříž ti jisté vinice dělat budú“, uděluje na 12 let svobodu od placení desátků majiteli pozemku.¹³⁴ Po těchto „daňových prázdninách“ od třináctého roku, kdy už by měla vinice plodit a splatit počáteční náklady případně rovněž císaři ročně půl „dčberu“ z každé vinice a majitelům pozemku desátek.¹³⁵ Kdo však do roka viditelně nezačne nebo pozemek „nepronajme“, desátek z ní ztrácí ve prospěch koruny. Ostatní svobody jim však dává věčně: vinice „od ungeltu a zemské berně a od jiných všech obtížení věčně svobodny a prázdnny (mají) býti“. Platí pro vinice, které se od tohoto roku začnou vzdělávat.

Listina také stanovuje velikost vinice. Každá má být šestnáct prutů dlouhá a osm široká, přičemž každý prut má mít osm loktů.¹³⁶ Česká měrná soustava se vyvíjela postupně, platila od roku 1268 do roku 1765, kdy byla u nás Marií Terezií zavedena vídeňská měrná soustava.¹³⁷ Základem středověké soustavy byl pražský loket o délce zhruba 59mm, jehož vzor byl později zazděn do novoměstské radniční věže, a který se rovněž udržel až do roku 1765.¹³⁸ Pokusíme-li se odhadnout velikost Karlem nařízených vinic a vycházíme-li z pražského lokte, vychází nám velikost Karlova prutu přibližně stejně velká (4,72m) jako prut zavedený již Přemyslem Otakarem II. (4,78m). Vezmeme-li toto v úvahu a vynásobíme-li rozměr údaji z Karlova privilegia, dojdeme k velikosti jedné vinice zhruba 75,52m na 37,76m. Více o mírách použitých v privilegiu viz. příloha č. 1 v závěru práce.

¹³³ V českém překladu na s.110 v Čelakovského vydání je „na všech horách“, ovšem v německém pouze „an den gebirge“, nikoli „an den allen gebirge“, nicméně následující věta k takovému smyslu odkazuje.

¹³⁴ Srov. pozn. 54

¹³⁵ Tamtéž, s.110nn., Čelakovský v překladu uvádí „dčber“, Ivan Hlaváček ve *Vademecu* pak „čber“, odtud dvojí terminologie v mé práci. Desátek se platil obecně ze všech hospodářských plodin i dobytka, včetně např. medu, vosku a medoviny, zdá se, že vyňato z této povinnosti minimálně na Moravě bylo ovoce. Více o tom B. DUDÍK: *Dějiny Moravy VIII.*, s. 301

¹³⁶ V mladší confirmaci Ferdinanda III. z roku 1649 je uvedeno 60 prutů, v německém originále je číslovka uvedena jako „schezig“, což může být původně „sechzig“ a chyba vzniklá při opisu.

¹³⁷ Na Moravě již 1756, v Čechách její zavedení zbrzdila sedmiletá válka. Přemysl Otakar II. se 1268 pokusil o sjednocení měr a vah (míry Starého Města pražského), které opatřil „puncem“. Více Ivan HLAVÁČEK a kol.: *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002, s.167, Beda Dudík tuto snahu hodnotí jako neúspěšnou, více o mírách a váhách ve sledovaném prostoru ve 13. století. B. DUDÍK: *Dějiny Moravy VII.*, s. 177

¹³⁸ 591,4mm. I. HLAVÁČEK a kol.: *Vademecum*, s.167.

8. 2. Porušování viničného práva

Do řádu Karel včlenil také mnohé zákazy (jakási trestněprávní úprava), tato část zabírá většinu textu listiny. Nikdo nesměl ve viničích činit škody, což platilo pro urozené i neurozené. Révu a hrozny nesměl nikdo poškodit, přes vinici se nesmělo jet, ani přes ni dělat cestu nebo pod ní chodbu. Řád rozlišoval mezi způsobením škody ve dne a v noci (přísnější tresty).¹³⁹ Ve 14. století platil noční zákaz vycházení bez světla po třetím zvonění, po němž už nesměl krčmář nalít, ani hosty nechat sedět.¹⁴⁰ Ve dne kdo by se jakkoli (tj. i jinak, než bylo uvedeno) provinil, tomu měla být uřata ruka, pokud se nevyplatil 20 kopami a jeho jiný (tj. veškerý) statek spadl na perkmistra. Pokud by byl zloděj při dopadení zabit, vykoupil se ten, který to učinil, dvěma haléři položenými zabitému na čelo. Pokud viník utekl, měl být přivolán, nepřišel-li by, měl být „*ac(h)tován a v diela* (v akta) *vložen podle práva Starého města pražského*“. Pokud přišel, propadl hrdlem.¹⁴¹ A jeho zboží spadlo na perkmistra, zde byla ovšem výjimka pro pány - „*ač by ti takú věc nečinili*“ (Karel je zřejmě nechtěl popudit) - v tomto případě měli být předáni přímo císaři nebo někomu jím pověřenému, který proti nim sám vedl žalobu dle výše uvedeného. Je zde tedy rozdíl pro pány pouze patrně ten, že budou souzeni s větší pompou, leč hlavu ztratí tak jako tak.

Řád také ukládal, aby všechny tyto záležitosti byly řešeny před konšely Starého Města, kteří tak tvořili jakousi první soudní instanci v těchto záležitostech pro všechny tyto vinice. Měli tedy opět navrch před ostatními pražskými městy.

Ovšem nařízení nebylo zřejmě uváděno tak rychle v život, jak by si Karel přál, a proto už 12. května vydal druhou listinu, v níž na každého apeloval, aby uposlechl perkmistra hor viničných. Prodloužil lhůtu na započetí prací a dále nařídil těm, kteří sami o sobě vinice založit nechtějí, aby pozemky popustili jiným osobám, a to písemně. Kdo by se protivil, bude

¹³⁹ Činy spáchané v noci byly obecně považovány za závažnější, tresty za ně jsou přísnější již v privilegiu pro pražské Němce vydaném Soběslavem II. (český kníže 1173-1178), které bylo dříve mylně považováno za zakládací listinu celého Starého Města pražského, k pražským privilegiím byla přičtena až Janem Lucemburským (více *CIM I.*, s.16-18). Zde za krádež ve dne byl viník vymrskán a vypovězen z města, za krádež v noci ztratil hrdlo oběšením. Tato úprava zřejmě vycházela z původního německého práva, z něj byl mj. zároveň aplikován i zákaz pohybu ulicemi v noci bez osvětlení loučí, každý, kdo by se pohyboval by se bez ní uvedl do podezření. Více o tom V. V. TOMEK: *Dějepis města Prahy, díl I.*, s. 162nn. a 281. V Hustopečích byl za noční krádež hroznů popraven měšťan ještě roku 1610, viz. V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 189

¹⁴⁰ V. V. TOMEK: *Dějepis města Prahy, díl I.*, s. 162nn. a 281

¹⁴¹ V originále „*so sal man yn achten vnd in die achte tun nach recht der Grozen stat zu Prage*“, tedy má mu být zachována vážnost (achten – cenit, vážit si, dbát, respektovat) a spravedlivé zacházení dle práv Starého Města pražského. Což v praxi znamená, že nemá být zabit na místě (při dopadení), ale řádně popraven. Zda jsou takové případy známy, nevím, patrně je to dost odstrašující, každopádně toto přijde na řadu až později, nyní je třeba donutit lidi vinice vůbec založit, viz. druhé viničné privilegium z května 1358. Ve starším českém textu je přeloženo „*actován a v acta vložen býti*“ – tj. zanesen do soudních knih (po soudu a s konečnou platností), tedy opět ve smyslu postupovat podle práva, nikoli svévolně. Válková - Frýzová podotýká, že se soudy před konšely Starého města pražského týkaly pouze nešlechticů. M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 2

k poslušnosti donucen, přičemž mu propadne desátek z budoucí vinice ve prospěch královské komory. Napomíná takto všechny, výslovně pak majitele pozemků (už výslovně „světské i duchovní“), aby na pokyn perkmistra na vlastní náklady začali zjevně do 4 týdnů zakládat vinice, nebo je popustili osobám k tomu perkmistrem určeným. Dále připomíná, že desátek patří také komoře. Hned zpočátku listiny je však uvedeno, že oslovuje panstvo celého království. Jedná se tedy sice jistě o připomenutí, jakousi urgenci minulého nařízení, ovšem hlavním důvodem bylo rozšíření pokynu pro celé Čechy. Také zřejmě dle viditelné praxe upravil lhůtu ze 14 dnů na dvojnásobek. Sankce zde uvedené jsou již výlučně finančního rázu, ovšem s tím, že vše předešlé platí. Vzhledem k tomu, že se nařízení týkalo veškerých vhodných pozemků, je patrné, že Karel IV. mínil vytvořit jakýsi svůj další regál, tedy výlučné právo panovníka na určitý typ hospodářství.

Je tedy patrné, že Karel IV. má velikou zásluhu na rozvoji pěstitelství vinné révy a rozmachu vinařství v Čechách vůbec. Listinou z 15. července 1359 rychtář a konšelé Starého Města slíbili viničný řád dodržovat a zároveň osvobodili držitele vinic od ungeltu z vína a všech dávek městu na věčné časy.¹⁴² Z toho je patrné, že staroměstští konšelé vnímali Karlův čin pozitivně jakožto rozšíření svých pravomocí a to zejména teritoriálně. Víno totiž kromě měšťanů nikdo pro prodej nepěstoval a obchod byl v rukou měst. Právě jim sloužila Karlova reforma, navíc města zaujala vedoucí úlohu ve vinohradnictví již před vydáním privilegií, Ta tak znamenala významné posílení měst po stránce hospodářské a nepřímo i politické. Po Praze se této příležitosti chopily roku 1359 Litoměřice (privilegium k zakládání nových vinic a následovala je další města).¹⁴³

8. 3. Pražský perkmistrovský úřad

Perkmistrovskému viničnému úřadu se vyčerpávajícím způsobem věnovala Marie Válková - Frýzová.¹⁴⁴ Pro období od poloviny 16. století jsou k dispozici také dvě diplomové

¹⁴² M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor.*, s. 2, kde autorka uvádí, že roku 1386 se vzdala královna Alžběta práva zaručeného listinami vymáhat od Pražanů ungelt z domácího (groš z každého džberu), zároveň nejsou nikde jinde zmínky o tom, že by pražské vinice byly někdy znovu obtěžkány ungeltem. Zatímco ostatní dovozci jej samozřejmě dále platí.

¹⁴³ Výčet viz. V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 65

¹⁴⁴ M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor.* Staré město pražské bylo v oblasti právní mateřským městem podstatné části Čech. Podstata recepce městského práva (v tomto případě magdeburského) spočívala v tom, že již při lokaci kolonisté přijali za závaznou soustavu práva některého z významnějších starších měst, k čemuž ovšem potřebovali souhlas panovníka. Instituce nově vzniklých měst se tak k mateřským městům obracela pro ponaučení. O problematice oblastí a rodin městských práv a pojmu „magdeburského práva“ stručně pojednává J. PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I. (1)*, s. 278n.

práce zpracované v šedesátých letech minulého století na katedře pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.¹⁴⁵

Jak jsme již poznali, perkmistr a viničný úřad pod něj spadající byl založen Karlem privilegiem z roku 1358. V první listině z 16. února je jeho jediným bližším určením jediné ustanovení, dle něž má perkmistr podléhat staroměstským konšelům, kteří jej mají či dle potřeby mohou každoročně jménem krále dosadit nebo sesadit. V praxi zůstával perkmistr v úřadě často několik let po sobě nebo byl volen opakovaně. V této době nebyl stanoven perkmistrův plat, patřil mu pouze výtěžek z pokut.¹⁴⁶ Od počátku byla perkmistrovi patrně přidělena i pečeť (s vyobrazením sv. Václava), neboť byla nutná v případě, kdy od vlastníka přejímala vinici jiná osoba na základě emfiteutického práva.

Významnou funkcí perkmistra byl mj. výběr královského desátku (perkrecht). Perkmistrem byl vždy zámožný měšťan, často se jednalo o někoho z konšelů nebo o jinou významnou osobu (např. komorník, mincmistr apod.).¹⁴⁷ Úřad zpravidla sídlil v perkmistrově domě, v němž se nacházel i písař (viz dále).¹⁴⁸ První perkmistr byl ustanoven již v lednu roku 1359.¹⁴⁹

Z Karlových listin není zřejmé, zda bylo jeho úmyslem zřídit v království viničné oblasti spadající pod úřad v příslušném městě, či zamýšlel centralizované viniční hospodářství spadající výlučně pod pražského perkmistra. Vývoj nakonec směřoval k první alternativě, nelze ovšem z listin dovodit, co bylo Karlovým původním záměrem. Dá se ovšem usuzovat, že ve sporech týkajících se vinařské agendy se lokální viničné úřady odvolávaly do Prahy.

8. 3. 1. Pravomoci perkmistrovského úřadu

Již z prvního Karlova privilegia vyplývá, že na území v okruhu tří mil od městských hradeb jsou nejvyšší instancí staroměstští konšelé, kteří posuzovali vše týkající se viničných práv, škod a vražd. Tím zbývaly perkmistrovi prvotně velmi malé kompetence, v podstatě jen

¹⁴⁵ Helena JANDEROVÁ: *Úřad perkmistra pražských hor viničných 1547-1620*, (diplomová práce, obhájeno na FF UK 1967, nepublikováno) a František ZAHŘÁDKA: *Úřad perkmistra pražských viničných hor v době Ferdinanda I. (1547 - 1564)*, (diplomová práce, obhájeno na FF UK 1964, nepublikováno). Zabývají se ovšem pozdějším obdobím.

¹⁴⁶ Resp. dle Karlových ustanovení v privilegiích škůdce na vinici chycený ve dne propadá pravou rukou, kterou může vyplatit 20 kopami a jeho ostatní majetek má připadnout perkmistrovy, obdobně přistižený v noci ztrácí hrdlo a jeho statek propadá perkmistrovi. M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 12

¹⁴⁷ Koncem 15. a v první polovině 16. století měli někteří perkmistři akademické hodnosti či pocházeli z vladyckého stavu, i tehdy však pouze osoby řadící se mezi měšťany Starého Města pražského. *Tamtéž*, s. 12. Jmenný seznam pražských perkmistrů viz. *Tamtéž*, s. 112

¹⁴⁸ Viničný úřad neměl vlastní budovu až do 18. století a stěhoval se vždy s novou volbou k novému perkmistrovi. *Tamtéž*, s. 20

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 112

označování pozemků vhodných k vysazování, jejich vyměření a dání jich pod plat jinému člověku, nechtěl-li vinici založit majitel pozemku. Až v souvislosti s pozdějším Karlovým privilegiem z roku 1373 ohledně zákazu dovozu cizích vín se jeho pravomoci rozšířily, neboť směl toto víno zabavit, ponechat si třetinu a zbylé dvě odevzdat komoře.¹⁵⁰

Právní záležitosti týkající se vinic byly původně projednávány před staroměstskými konšely a zapisovány do městských knih. Brzy ale vzrostla agenda s vinicemi natolik, že vyvstala potřeba nového zvláštního úřadu, který právě ve svých listinách z roku 1358 Karel IV. ustanovil. Perkmistrovi hor viničných byli časem dáni k ruce čtyři staroměstští konšelé,¹⁵¹ měřič¹⁵² a písař¹⁵³, čímž vznikl úřad, před nímž se nadále odehrávaly prodeje a postupy vinic, jejich pronájem vinařům, zápisy dluhů, za něž se vinicemi ručilo, a urovnávání pře vzniklé z držení vinic či jejich nájmu. Tito konšelé měli být přítomni veškerému jednání perkmistra, nebývají však jmenováni a byli pouze poradním sborem a jejich obnova se zřejmě dala spolu s obnovou perkmistra.¹⁵⁴ Odvolání bylo možné u rady Starého Města pražského.¹⁵⁵ K úřadu patřili ještě přísežní vinaři, první zmínka o nich je však až z roku 1450.¹⁵⁶ Perkrecht se vybíral po vinobraní, k majetkovým převodům docházelo hlavně po Vánocích. Vyhlášky úřadu se děly vyvoláním biřice na náměstí nebo je oznamoval kněz z kazatelny. V pozdějších dobách byly vyvěšovány na branách.¹⁵⁷

Zpočátku nebyl perkmistrovský úřad nijak pevně organizován a jeho kompetence v rámci obecní správy nebyly přesně vymezeny. Později se tak dělo prostřednictvím výnosů staroměstské rady. První z roku 1381 stanovoval, že na vysazení vinice musí perkmistr vydat zapečetěnou listinu a nařizoval v souladu s Karlovými listinami, aby se trh vinice ohlašoval u městského soudu a nikoli u viničního úřadu, jako doposud, čímž se staroměstští chtěli bránit vzrůstající moci perkmistra, ale dodržování svého ustanovení nedosáhli.¹⁵⁸ Další výnos byl

¹⁵⁰ *Tamtéž*, s. 22

¹⁵¹ O nich ovšem není v karlových privilegiích žádná zmínka, prvně jsou jmenováni roku 1404, Válková – Frýzová ale soudí, že byli dáni perkmistrovy hned při založení úřadu. *Tamtéž*, s. 15. Jména dochována až z roku 1421, viz. *Tamtéž*, s. 113

¹⁵² Měřič obstarával výměru vinic, poháněl před soud, obstavoval vinice a též pro perkmistra vymáhal perkrecht. *Tamtéž*, s. 16

¹⁵³ Perkmistr a konšelé byli zkušenými nákladníky, nikoli však zběhlí v právu, k čemuž jim byl dán k ruce právě písař nebo notář (opět z řad měšťanstva), který zároveň vedl viničné knihy a spravoval úřední pokladnu. Také jeho ustanovení v Karlových privilegiích chybí. První písař je znám už před rokem 1397. Více *Tamtéž*, s. 15 a s. 113nn., kde uvádí jmenné seznamy konšelů, měřičů i písařů.

¹⁵⁴ Uvádění ve viničných listinách jsou až od 20. let 15. století. *Tamtéž*, s. 15

¹⁵⁵ *Archiv český, sv. 15*, Praha 1896, s. 510, V. J. NOVÁČEK zde v předmluvě k oddílu *Výpisy z knih viničných*.

¹⁵⁶ M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 17

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 21

¹⁵⁸ *Archiv český sv. IV.*, Praha 1846, s. 382 a J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 149. Vinice se od tohoto roku zapisovaly nejen do viničných, ale i do městských knih, M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 59. Mnoho záležitostí se projednávalo i před městskou radou a soudem, často v nepřítomnosti perkmistra. Tyto zápisy se nekládali již do viničných knih, ale do knih

vydán až roku 1420. Perkmistr i konšelé byli volení městskou radou, pod dohledem staroměstských konšelů (napříč pražskými městy, staroměstští zde však měli výsadní postavení).

Vedly se knihy viničné, které jsou poprvé doloženy až zápisem z roku 1419, nejstarší dochovanou je viniční kniha vedená od roku 1435, jedná se o knihu kontraktní.¹⁵⁹ Smlouvy se zanášely i do městských knih Starého města.¹⁶⁰ Dále byla vedena registra se zápisy o dlužných a zaplacených platů králi, která si tento ráz podržela do 16. století.¹⁶¹ Až do konce 15. století byly městské knihy viničným nadřazeny a měly také v tomto ohledu větší váhu, ač se nejprve zapisovalo do knih viničných a teprve poté do městských (mimo soudních záležitostí), což bylo dáno závislostí perkmistrovského úřadu na městské radě, která dosazovala jeho úředníky a byla pro něj odvolací instancí. K uvolnění došlo až během husitských bouří, kdy se zmenšila závislost perkmistra na městské radě a postavení obojích knih se zrovnoprávnilo, což pak uzákonil Vladislav ve svém zřízení zemském. Zde se výslovně uvádí, že zápisy vinic se měly vkládat pouze do viničných knih. Tím byla posílena samostatnost perkmistra, městská rada se však nadále snažila do jeho pravomocí zasahovat.¹⁶² V nejstarší době se ale zapisovalo jen to, co si tam dotčená strana přál zanést, později již jen záležitosti při viničním úřadě ukončené a ohlášené na městském soudě. Zvláště v druhé polovině 15. století, měla největší váhu listina vydaná pod pečeti viničného úřadu, v této době také vznikalo nejvíc vinic. A listina byla důležitým dokladem nabytých práv, později ji však zatlačily zápisy do autentických knih.¹⁶³ Listiny byly vydávány na žádost zúčastněných stran, nikoli automaticky a za poplatek. Většina listin byla vydána na majetkové převody, koupě a prodeje, prisouzení vinice v dluhu a transakce platů na vinicích.¹⁶⁴ Poslední zajímavostí je, že až do začátku 15. století nebyla v listině uváděna výměra vinice, zato podrobně uvedeno ustanovení ohledně platu.

Význam perkmistra tedy zvětšilo a upevnilo Vladislavské zřízení zemské (1497), Po nástupu Habsburků na český trůn se mj. stupňoval boj s městskou radou o vliv nad celým

Starého města. *Tamtéž*, s. 150. Čin Staroměstských Válková – Frýzová vykládá také jako snahu proti vzniku nové právní enklávy na jejich území. *Tamtéž.*, s. 22

¹⁵⁹ *Tamtéž*, s. 64 a J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 151

¹⁶⁰ J. PORÁK: *Ze starých letopisů českých*, s. 509

¹⁶¹ J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 150

¹⁶² M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 66n., v 16. století se v praxi se zápisy vinic do knihy odehrávaly tak, že je do autentické knihy opsal z manuálu písař pouze těm, kteří si to zaplatili. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 151

¹⁶³ M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 43. Zápisy se nejdřív činily do manuálů, po projednání a definitivním vyřešením případu pak do oficiálních knih autentických.

¹⁶⁴ Prodávající povoloval vyhotovení listiny kupujícímu. Tu vyhotovoval písař viničného úřadu. M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 43. Těchto listin se v originále mnoho nedochovalo, většinou spíše v opisech. *Tamtéž* s. 44, více o viničných listinách *tamtéž*, s. 43nn.

viničním hospodářstvím, neboť šlo o nezanedbatelný královský příjem. Snaha o to, aby byl perkmistrovský úřad zcela vyjmut z moci městské rady byla dovršena roku 1547, kdy se stal úřadem zeměpanským a z pravomoci staroměstských konšelů se vymanol.¹⁶⁵ S jediným ústupkem, a sice že měl být perkmistrem jmenován vždy jen měšťan Starého Města pražského. Odvolací instancí perkmistrova soudu neměla být nadále městská rada, ale apelační soud na Pražském hradě.¹⁶⁶ Perkmistrovský viniční úřad byl zrušen roku 1783 Josefem II. a jeho agendu převzala komorní prokuratura.¹⁶⁷

Perkmistři hor viničných byli ustanoveni v Litoměřicích, Lounech, Kadani, Stříbře a Žatci (zde Václavem IV.). V některých místech byl jmenován zvláštní „kmetský úřad viniční“ v čele s viničním mistrem.¹⁶⁸ Úřadům byli později podřízeni vinařští dělníci a cechy, ovšem v Praze o existenci vinařského cechu v Karlově době není zpráv, už z podstaty přítomnosti perkmistra hor viničných, který se svým úřadem takovouto organizaci nahrazoval jaksi na celozemské úrovni.¹⁶⁹

Palčivým problémem po celou existenci viničního úřadu byl dovoz cizího vína. Karel IV. jej prvně omezil v privilegiu z roku 1370 a dalším z roku 1373.¹⁷⁰ O nich pojednávám v samostatné kapitole. Dovoz levnějších, ale kvalitnějších vín uherských a Rakouských tlačil ceny českých vín dolů.¹⁷¹

Marie Válková – Frýzová uvádí přehled všech perkmistrů do roku 1547.¹⁷² První perkmistr byl ustanoven 8. ledna 1359 a v úřadě setrval až do roku 1368 (Oldřich Rokyzaner). Hned následující perkmistr (Mikuláš z Bernecke) ovšem v úřadě strávil pouhých dvacet jedna dní. Do roku 1419 se vystřídalo celkem devatenáct perkmistrů, z nichž právě první strávil v úřadu nejvíce let, většinou pak délka úřadu trvala mezi jedním a dvěma lety, tři či více výjimečně (a např. pro rok 1380 jsou uvedeni hned tři). Autorka většinou udává i datum volby. Kde je uveden pouze rok, svádí k domněnce, že pro další léta do dalšího uvedeného perkmistra v úřadu nikdo nebyl, ale pravděpodobně jen nemáme dostatek informací. Roku

¹⁶⁵ Příležitostí k tomu byl neúspěch vzpoury měst roku 1547. J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 149. Další záminkou bylo váznoucí odvádění platů z vinic králi, což bylo zřejmě zapříčiněno nepříznivými klimatickými pomínkami, díky nimž vinice strádaly a odvádění desátků se stalo zatěžujícím. M. VÁLKOVÁ – FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 10

¹⁶⁶ *Archiv český*, sv. XV., Praha 1896, s. 510, V. J. NOVÁČEK zde v předmluvě k oddílu *Výpisy z knih vinných*. Dále v předmluvě J. ČAREK: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, s. 4 a 149

¹⁶⁷ *Tamtéž*, s. 150

¹⁶⁸ J. HAUF: *Breviář o českém víně*, s. 18

¹⁶⁹ Zmínku o vinařském cechu v Praze jsem našla u Josefa Šimáčka až k roku 1652, kdy byl mělnickým poskytnut Řád cechu vinařského v Praze z roku 1606 (Josef ŠIMÁČEK: *Důležitější listiny a zápisy bývalého pořádku vinařského města Mělníka 1606 – 1850*). Naproti tomu mezi cechy Starého města pražského se v první polovině 15. století vyskytuje cech sladovníků, viz. J. PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I. (1)*. Kdežto vinařství se jeví spíše jako královský regál.

¹⁷⁰ *CIMI*, s. 127 č. 79 a s. 147 a 153, č. 90 a 94

¹⁷¹ V. KRAUS: *Období rozvoje i úpadku při pěstování révy vinné v Čechách*, s. 13

¹⁷² M. VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 112n.

1374 posílá pražský perkmistr Mikuláš z Bernecke na rozkaz císaře pražské viničné privilegium mosteckým měšťanům, aby se jím řídili při zakládání vinic.¹⁷³

8. 4. Původ viničného práva

System zakládání vinic na našem území přicházel v počátcích tuzemského vinohradnictví ze západu i z východu. Zvyklosti původně též zvykového viničného práva se později ustálily ve viničných rádech. Svůj původ měly pravděpodobně v římském právu, jehož praxi k nám importovali prostřednictvím jižní Moravy právě římsí vojáci. Právě západořímské právo trestalo škůdce na vinicích jako lupiče, tedy smrtí, později utětím ruky. Odtud pochází kruté tresty za krádeže středověkých viničných řádů. Barbarské zákoníky evropského raného středověku trestaly viníky vysokými peněžními pokutami.¹⁷⁴ Langobardský zákoník povoloval vzít pro svoji potřebu ve vinohradě tři hrozny. Kradl-li ovšem někdo nebo jinak vinici poškozoval v noci, měl majitel právo jej na místě usmrtit.

Ve východořímském právu se k zemědělství celkově, tedy i vinařství, vztahoval zemědělský zákon, který byl vydán zřejmě na počátku 8. století a platil i ve slovanských oblastech Byzantské říše. Patrně šlo o soupis obyčejového práva, které mělo za sebou několikasetletý vývoj. Uřezání cizí révy se trestalo náhradou škody a opět utětím ruky. Noční krádež se poprvé trestala výpraskem, podruhé dvojnásobnou náhradou škody a oslepením (podobně později př. v horenském právu židlochovickém). Předčasné vinobraní se trestalo náhradou škody a třiceti ranami bičem, což připomíná zákaz předčasného, tedy dosud perkmistrem nevyhlášeného vinobraní v moravských viničných rádech. Tyto tresty mají obecně v moravském prostředí svůj původ spíše v byzantské sféře římského práva, z čehož např. Václav Frolec usuzuje, že je to dokladem rozvoje vinařství na jižní Moravě až v souvislosti s cyrilometodějskou misí během christianizace Velké Moravy.¹⁷⁵ Moravské zvyklosti se navíc odlišovaly od rakouských, kde se tělesné tresty vyskytují zřídka. Dnešní dolnorakouský Weinviertel náležel do 12. století k Moravě a byl též vinařským střediskem, odsud bylo zřejmě poskytováno i právní ponaučení, z něhož se pak vyvinulo falkenštejnské

¹⁷³ *Tamtéž*, s. 120 č. 3

¹⁷⁴ Takováto příslušná ustanovení i se stanovenými cenami např. Lex Salica, Lex Visigotorum a Lex Burgundiorum, viz. V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 25. O původu horenských právních zvyklostí obecně a vlivu římského práva pojednává Jaroslav POŠVÁŘ: *Moravské právo hor viničných*, In: Časopis Matice moravské, Brno 1951, s. 100 a n., dále také Václav FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, Brno 1984, s. 87

¹⁷⁵ V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 87 a pozn. č. 128 na s. 106, dle níž připouští byzantský vliv zprostředkovaný Cyrilem a Metodějem i Jaroslav Pošvář, který se otázkou původu moravských viničných řádů zabýval nejsoustavněji (Jaroslav POŠVÁŘ: *Vizantskiji elementy v moravskom vinogradskom prave*, Byzantinoslavica 17 (1956), s. 120 – 122.)

horenské právo, které začalo ovlivňovat moravské vinohradnictví. Toto právo odkazuje spíše k západořímské tradici vzhledem k méně krutým trestům a většímu důrazu na obdělávání vinic na rozdíl od oblasti západně od řeky Dyje a jižně od řeky Jihlavy, která byla bližší východořímskému vlivu. Vlivem cyrilometodějské misie se tyto zvyklosti dostaly i do Čech, kde stačily před pádem Velkomoravské říše zapustit kořeny, což svědčí o kontinuitě českého a moravského vinohradnictví i přes to, že první písemné zmínky máme dochovány až z 12.století.¹⁷⁶ Falkenštejnské horenské právo dalo později vzniknout například zmíněnému židlochovickému horenskému právu, k němuž se odvolávali brněnští měšťané. Na Moravě se také objevuje nejstarší viničný řád u nás – jedná se o horenské právo z roku 1281, které se vztahuje na církevní majetky v okolí Kroměříže.¹⁷⁷

¹⁷⁶ V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 26

¹⁷⁷ O Kroměříži a počátku vinařství v jejím okolí viz. opět pozn. 53 a Bruno ze Schauenberku.

9. Ochrana domácího vína před konkurencí vín dovážených

Tuto kapitolu řadím z chronologických důvodů záměrně až sem a nikoli ke kapitole 8., zabývající se mj. obchodem.

Koncem šedesátých let 14. století bylo již nutno ochránit domácí víno zvýšením jeho spotřeby na úkor kvalitnějších dovážených vín cizích. Karel nařídil privilegiem roku 1370, že od vinobraní do svátku Svátostí (po Velikonocích) nesmí nikdo dovážet do českých měst cizí vína. Ustanovení platilo opět pro všechny osoby světské i duchovní. Vína (pěstovaná v zemích ležících mimo české království, ovšem mimo vín tzv. drahých (vernáčské, malvaz (druh silného sladkého vína), románské, počínské, Rivoli, rýnské atd.) nesměla být zároveň šenkována ani prodávána. Výjimku měly pouze Kutná Hora, Budějovice a Písek.¹⁷⁸ O tři roky později bylo ze stejných důvodů vydáno další privilegium, které přikazovalo totéž výslovně všem městům, městysům, vsím a statkům patřících králi nebo koruně, opatům, duchovním nebo klášterům. Od privilegia z roku 1370 se toto lišilo tím, že se výše uvedených týkalo celoročně a výjimku obdržel ještě Německý Brod)¹⁷⁹

Zdá se, že se celé odvětví v celé zemi začalo patřičně rozmáhat, i tak ale pociťoval Karel nadále nutnost české vinařství oproti dováženým vínům upřednostňovat, neboť domácí produkce na to kvalitativně nestačila. Cizí vína byla stále lepší, ale i dražší, navíc místní obyvatelstvo se vše teprve učilo. Po uplynutí dvanáctileté lhůty však začínaly pomalu sudy s vínem mířit do královských sklepů. Starému městu ještě před tím císař zastavil ungelt z vína do výše zaplacení 300 kop pražských grošů, čímž sanoval půjčku od staroměstských.¹⁸⁰

¹⁷⁸ *CIMI.*, s.147, č. 90

¹⁸⁴ *CIMI.* s. 153, č. 94

¹⁸⁰ 1365, 28.1., 29.10. pro jistotu doplňuje druhou listinou, že po splacení výše uvedené částky případně ungelt z vína opět komoře. Listinami z roku 1370 a 1373 postupně zcela omezil dovoz jakéhokoli vína do královských měst vyjma čtyř, čímž pražský ungelt z vína ztratil smysl. Více *CIMI.*, s.129, č. 80 a 81

10. Srovnání s jižní Moravou

Na jižní Moravě zaznamenalo vinařství mohutný rozvoj zejména v 13. století a to hlavně díky podnikání měšťanů, zejména těch brněnských, avšak nejen ve městech, ale i na venkově. Brzy se začala formovat zdejší vinařská centra: Židlochovice, Hustopeče, Mikulov, Znojmo a Strážnice.¹⁸¹ Když roku 1266 olomoucký biskup vydal pokyn k zakládání vinic v okolí Kroměříže, odvolal se na perkmistra kroměřížského, „jenž na zakládání vinic dohlížel a spory vzniklé při tom rovnal“. Brunovo „nařízení“ nebylo tedy na rozdíl od druhého Karlova privilegia direktivní. Pouze přislíbvalo na deset let svobodu od daní pro ty, kdo uposlechnou.¹⁸² Nejstarším dochovaným textem horenského práva na Moravě je pak text datovaný rokem 1281, který vydal Brunonův nástupce Dětrich z Hradce (olomouckým biskupem 1281 – 1302).¹⁸³

Pro jihomoravské obce se roku 1309 stalo vzorem téhož roku kodifikované původně zvykové dolnorakouské Falkensteinské právo, nejstarší v regionu. Falkenstein (nedaleko Mikulova) se také stal pro tyto záležitosti nejvyšší odvolací instancí, což jen potvrdilo dosavadní praxi.¹⁸⁴ Koncem 14. století ovšem odvolávání do Falkensteinu ustávalo a roku 1379 markrabě Jošt zřídil židlochovické právo, které se stalo pro okolí Brna vedle druhého základního okruhu horenského práva v Mikulově, horním soudem druhé instance.¹⁸⁵ Tímto markrabě Jošt vymanil židlochovické právo ze závislosti na právu falkenštejnském.¹⁸⁶

Na jižní Moravě lze rozlišit dva základní okruhy viničního práva – židlochovický a mikulovský. Přes mnohé podobnosti se lišily zejména v oblasti trestů: Mikulovská práva prakticky vůbec neužívala hrdelních trestů, oproti židlochovickému právu, jehož tresty byly naopak velmi kruté. Přes četné místní rozdíly se oba okruhy se hlásí k falkenštejnskému okruhu (kde ovšem byly tresty naopak mírné). Právní situace v tomto ohledu byla na Moravě obecně velice složitá a těžko v ní nalézt nějaká pravidla a je zřejmě nemožné její vývoj

¹⁸¹ V. KRAUS: *Historie, autentičnost, kvalita a mezinárodní význam moravských vín*, s. 9

¹⁸² CDM IV., 262 a 369, dále B. DUDÍK: *Dějiny Moravy VIII.*, s. 306, dále listina, v níž Bruno stanovuje kroměřížského měšťana Kunratu z Landisberka dědičným perkmistrem, viz. CDM II., 380

¹⁸³ V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 105

¹⁸⁴ V názvech mnoha moravských horenských práv se objevuje přívlastek „falkenštejnský“ či jeho zkomolenina (engelštejnský, folgenštejnský, fuglštenský, anglišťenský apod.), což ovšem nevylučuje četné odlišnosti v jednotlivých řádech. Více V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 87

¹⁸⁵ K definitivnímu zániku moravských viničných řádů došlo v roce 1784, viz. H. JORDÁNKOVÁ: *Viničné hospodářství brněnských měšťanů do Bílé hory*, s. 31

¹⁸⁶ V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, pozn. č. 109 na s. 105, kde odkazuje na: František NOSEK: *Příspěvky k dějinám vinařství na Moravě v 16. – 17. století*. In: *Vinařský obzor*, 8/1914, s. 64. Viz. V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, pozn. č. 110 na s. 105

spolehlivě rekonstruovat.¹⁸⁷ Cesty do Falkenštejna byly však nákladné, což byl patrně další důvod tlaku vinařů na vrchnost, aby vyňala místní horenské právo ze závislosti na Falkenštejnu, jednalo se tedy často de facto o vznik nového řádu, byť mohl být v totožném znění.¹⁸⁸

Konkurence levnějších avšak kvalitnějších rakouských vín zde byla obrovská. Brno si vymohlo roku 1325 od Jana Lucemburského ustanovení, během něhož se nesmělo nalévat rakouské víno od doby zrání do Velikonoc.¹⁸⁹ Ve třicátých letech 14. století ustanovila městská rada Brna ochutnávače vína, kteří měli toto ohlídat, měli navíc pravomoc určovat cenu vína a zároveň podporovali odbyt domácích vín.¹⁹⁰ Pro Hustopeče vydala roku 1363 abatyše starobrněnského kláštera nový řád, protože vinice se zde šířily doslova živelně. Vystupoval mj. proti odvádění si pracovních sil mezi vinaři navzájem, což značí o jejich nedostatku. Ve prospěch lepšího odbytu hustopečského vína rovněž zakázala zcela dovoz a šenkování vína cizího.¹⁹¹ V Mikulově vinařství podporovali jak měšťané, tak Lichtenštejnové, přední propagátoři vinařství v regionu, kteří v tomto směru působili také na Valticku. V Jihlavě jakožto královském horním městě mohl s vínem obchodovat každý v hradbách usedlý měšťan. Mohl nakupovat a prodávat, dovážet však pouze pro svoji potřebu a šenk zůstal výhradně v rukou města.¹⁹² Na Moravě se pak místy majitelé vinic sdružovali do cechu nákladníků hor viničných a jako znaku užívali dva zkrřížené vinařské nože.¹⁹³

10. 1. Brno a Židlochovice

Ještě v polovině 13. století patřilo mnoho vinic v okolí Brna českému knížeti, o čemž svědčí darovací listiny Václava II. brněnským církevním institucím.¹⁹⁴ Nejúspěšněji se pak na jižní Moravě rozvíjelo vinařství právě zde a za Lucemburků se stalo vůbec nejintenzivnějším odvětvím místní zemědělské výroby. Nejstarší dochovaná zmínka o vinicích v okolí Brna je z roku 1228.¹⁹⁵ Vinařství se zde již před vznikem městského zřízení vedle klášterů a farních

¹⁸⁷ V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 87. Tématu se dlouhodobě věnuje doc. JUDr. Jiří Bílý působící na UP v Olomouci.

¹⁸⁸ V FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 86

¹⁸⁹ *CDM VII.*, č. 117, s. 84

¹⁹⁰ V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 42

¹⁹¹ V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 42

¹⁹² Vlastimil SVĚRÁK: *Víno v Jihlavě v předbělohorské době*. In: *Dějiny vinařství na Moravě*, sv. 10, Brno 2005, s. 102

¹⁹³ O náčiní ve znacích na Moravě ve středověku viz. V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 33 - 34

¹⁹⁴ Např. v okolí Brna ležela posléze většina vinic na církevní půdě. Více Petr DOLEŽAL: *Lexikon moravského vinařství, díl I. a II.*, Brno 2001

¹⁹⁵ Archiv města Brna, fond A 1/1 Sběrka listin mandátů a listů, 1243, leden, Praha.

kostelů věnovali rovněž samotní budoucí měšťané.¹⁹⁶ Na počátku 40. let 13. století zde vznikl ještě první ženský klášter (po první abatyši zvaný herburský), k roku 1247 vlastnil i vinice v Hustopečích.¹⁹⁷

V polovině 13. století se majitelé vinic panovníkovi odváděli vědro vína (56,59 l) a 30 denárů.¹⁹⁸ Později bylo základem zdanění množství vína, které měl poplatník ve sklepě. Ale roku 1355 byla daň z vína vystřídána daní z vinice, aby se předešlo daňovým únikům. Městská rada vydala nařízení o povinném zápisu vinic do berních knih, neboť tato daň tvořila podstatnou část příjmů města. Majitel vinice také mohl svobodně šenkovat víno při výkonu svého řemesla, na rozdíl od šenkýře, který jiné povolání provozovat nesměl. Platila povinnost dodržovat kvalitu vína a používat ocejchované číše a konvice a správnou míru. Majitelé vinohradů prodávali své víno „per mensuram“ tedy v „malém“ v k tomu určených místnostech – sklepech, lisovnách, průjezdech – jednalo se o „výčep pod víchem“, řídili se různými předpisy stanovujícími kdo má právo šenkovat, kolik dní atd. Příjem z těchto vinic tvořil pro město téměř pětinu veškerých příjmů.¹⁹⁹ Václav Frolec také popisuje zajímavé sociální složení držby vinic. Přimo ve městě a jeho bezprostředním okolí měli vinice jen drobní vinohradníci, kteří na nich pracovali sami se svou rodinou. Tyto vinice byly méně výnosné než ty na jižní Moravě, kde rozsáhlé vinohrady drželi zámožnější měšťané a kteří si na jejich obdělávání najímali námezdní síly.²⁰⁰

Roku 1353 převzal dosud nevýznamné Židlochovice s tvrzí moravský markrabě Jan Jindřich a jeho zeměpanská držba vytvořila příhodné podmínky pro rozvoj vinohradnictví. Začali zde totiž zakládat vinice bez obav ze ztráty investic nejprve brněnští měšťané, po jejich vzoru i šlechta a nakonec poddaní. Při dělení majetku po smrti Jana Jindřicha roku 1375 připadly Židlochovice jeho nástupci a nejstaršímu synu Joštovi. Ten sám Židlochovice hojně navštěvoval. Spojení správy a soudnictví viničných hor se správou vesnice nebylo pro nákladníky výhodné.²⁰¹ Proto mělo Joštovo rozhodnutí udělit roku 1379 židlochovickým viničným horám zvláštní práva zásadní význam.²⁰² Ustanovil zde horní přísežné a hormistra, který převzal nad místními viničnými horami. Hormistr tuto pravomoc vykonával v přímém zastoupení markraběte, nikoli obce. Odvolací instancí byl markraběcí vrchní soud na Špilberku. Tímto činem vznikl prostor pro správní a soudní autonomii židlochovických hor a

¹⁹⁶ H. JORDÁNKOVÁ: *Viničné hospodářství brněnských měšťanů do Bílé hory*, s. 31, dokazuje to ustanovení v zakládacím menším privilegii z roku 1243.

¹⁹⁷ *CDB IV.*, 102

¹⁹⁸ H. JORDÁNKOVÁ: *Viničné hospodářství brněnských měšťanů do Bílé hory*, s. 31

¹⁹⁹ V FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 39, autor neuvádí ale kdy přesně.

²⁰⁰ *Tamtéž*, s. 39

²⁰¹ Nákladník vinici financoval, pracovali na ní najatí odborníci, vinaři.

²⁰² Německy psaná listina, *CDM, XI.*, č. 154, s. 143 (dle Jiří BÍLÝ: *Horenský řád markraběte Jošta*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomuciensis Facultas Iuridica 2*, 2000, s. 20)

stali se vzorem toho, oč usilovali vinaři z ostatních hor, tedy vymanit se ze správy obce. Prohlášení vrchní moci markraběte jakoby chtěla obnovit stav před stoletím, kdy zakládání vinic povoloval panovník a měl právo na část výtěžku, tzv. původně horenský regál. Z něho byla odvozena významná práva viničných hor (mílové, azylové, horenský mír, právo šenku, skladu a obchodu s vínem, celní a lovecké imunity).²⁰³

Židlochovický řád byl zaváděn na dalších moravských viničných horách a to buď panovnickými privilegii, nebo si vinaři vyžádali opis a ten si nechali potvrdit vrchností. Obsahem i formou se však tento řád lišil od okruhu falkenštejnského. Splynutím obou však nakonec v 16. století vznikla nová, německy psaná redakce hustopečského horenského řádu. V té době současně vzniklo vědomí, že právem moravských viničných hor, k němuž se odvolávaly zakládací listiny, je právě Joštův řád. Čímž tedy vzniká vzor celomoravského řádu jakožto vedlejší produkt Joštova počínání.²⁰⁴ V literatuře jsem občas narazila na zmínku, že Jošt Lucemburský vydal vzorový viničný řád pro celou Moravu, což ale není pravda. Pouze praxí v následujících staletích došlo k tomu, že začal být jeho řád určený nejprve pouze židlochovickým vinařům považován za vzor pro řády ostatních vinařských obcí. V tom lze spatřovat rozdíl mezi jeho řádem a řádem Karla IV.. Dalším rozdílem je to, že Jošt židlochovické vinaře plně vyňal z moci obce a podřídil je pouze sobě, což Karel neučinil, když pod obcí staroměstskou zřídil perkmistrovský úřad. To učinil až Vladislav Jagellonský, který pražský úřad podřídil přímo sobě.

Organizační změny ve vinohradnictví související s nástupem měšťanstva si postupně vyžádaly právní změny, směřující k ochraně investic. Vinohradní hory spolu s horními (železnými a stříbrnými) byly vyňaty z pozemkového majetku vrchnosti a vytvořily oblast se zvláštním právem. Na Moravě však nedošlo ke sjednocení horenského práva, jako to učinil pro celé Čechy Karel IV. ve svých privilegii z roku 1358.²⁰⁵ Karlova privilegia se totiž týkala vinic na majetcích světských i církevních.²⁰⁶ Brno nemělo své vlastní viničné právo, protože vinice v okolí obdělávané měšťany ležely na cizích pozemcích (tedy ne na pozemcích vlastněných městem), zejména na církevní půdě, držba venkovského majetku zde byla mimořádně roztržštěná. I výše desátků odváděných držitelům půdy byla různá.

Konkurence stoupla natolik, že si kupříkladu roku 1325 vymohli brněnští měšťané na Janu Lucemburském ustanovení, aby se v Brně od sklizně do Velikonoc smělo šenkovat pouze domácí víno. Lze usuzovat, že o podobná ustanovení usilovaly vinaři všeobecně,

²⁰³ J. BÍLÝ: *Horenský řád markraběte Jošta*, s. 23

²⁰⁴ J. BÍLÝ: *Horenský řád markraběte Jošta*, s. 25

²⁰⁵ Teprve roku 1784 sjednotil moravské horenské právo Josef II. vydáním vinohradnického řádu pro Moravu.

²⁰⁶ H. JORDÁNKOVÁ: *Viničné hospodářství brněnských měšťanů do Bílé hory*, s. 32

obdobné nařízení vydal i Karel IV. pro celé Čechy roku 1370.²⁰⁷ Tím se zároveň vymezila pravidla pro dovoz cizích vín (zde šlo zejména o obavy před konkurencí rakouských vinařů). Naproti tomu ve třináctém století popisuje B. Dudík situaci poněkud jinak. Sami producenti vína, v této době převážně kláštery, dávali přednost nákupu vín pro svoji potřebu u rakouských vinařů.²⁰⁸

Již roku 1348 Karel údajně udělil privilegium městu Brnu, v němž mu povolil odvádět desátky z vinic v Hustopečích i jinde v naturáliích, tedy ve víně, nikoli v penězích. Pro odpor ženského cisterciáckého kláštera na Starém Brně však muselo být toto privilegium změněno roku 1351 Janem Jindřichem na platby v penězích, jejichž výše byla stanovena podle kvality vinic a technického vybavení.²⁰⁹ Zmiňované Hustopeče, jejichž právu podléhala řada okolních obcí, se řídily před polovinou 14. století v civilním i v trestním právu obyčejí platnými v Měnině, kam se v případě potřeby obracely. Markrabě Jan Jindřich Lucemburský však roku 1350 Hustopečským nakázal brát v pochybných věcech naučení z Brna. Šlo o politickou záležitost, kdy se Brno snažilo získat větší vliv v oblasti. Jiná situace byla ovšem v oblasti práva horenského. Hustopečský městský soud zde byl kompetentním i pro záležitosti vinohradů, takže byl zároveň i soudem horenským. Horenský soud tu tvořil rychtář a čtyři přísední (šepové) a řídil se právními zvyklostmi v rakouském Falkenštejně. Hustopečské vinařství bylo zřejmě tak významné, že abatyše starobrněnského kláštera Alžběta, k jehož majetku Hustopeče patřily, potvrdila, že v záležitostech vinařství od horenského práva hustopečského není odvolání k jinému soudu. To potvrdil listinou i císař Karel IV.. Roku 1365 užívali Brněnští v Hustopečích třetinu všech vinic. Klášter cisterciáček od nich přirozeně požadoval značné desátky, ti si proto stěžovali Janu Jindřichovi.

Na Moravě se naturální desátek změnil postupně na peněžní rentu.²¹⁰ Při příjezdu do Brna se ještě markraběti navíc odvádělo mýtné. To platilo i o průjezdu uzemím veškerých vrchností a doprava vína se tak velmi prodražovala. Mimo dávek z vinic, zavedených roku 1355 namísto dávek z vína, se do městské pokladny odváděly také dávky z šenku. Roku 1328

²⁰⁷ *CIM I.*, s. 147, Karel IV. zakazuje do Čech dovážet od vinobraní do Velikonoc cizí vína s výjimkou Kutné Hory, Budějovic, Písku (patrně proto, že zde místní vinařství nebylo tolik rozvinuto, aby pokrylo vlastní poptávku), ze zákazu dále vyjímá drahá vlašská a jiná cizozemská vína., roku 1373 zakazuje dokonce prodej cizích vín i přes léto, k městům s výjimkami přibývá Brod (Havlíčkův). Obě listiny zdůrazňují, že se tak činí pro podporu domácího pěstování révy. Na vše má dohlédnout perkmistr. *Tamtéž*, s. 129 a 153

²⁰⁸ B. DUDÍK: *Dějiny Moravy VIII.*, s. 309

²⁰⁹ Hana JORDÁNKOVÁ: *Stanovení desátků z vinic v Hustopečích*, Encyklopedie dějin města Brna [on-line], Brno. Poslední aktualizace 10.11.2008 (cit.15.1.2009). Dostupné na: http://www.encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=376

²¹⁰ O tom, jak k tomu došlo viz. V. FROLEC: *Vinohradnictví*, s. 41

brněnský rychtář s konšely rozhodl, že kdo chce šenkovat víno, musí odvádět městu dávku ovšem až od určité velikosti majetku, čímž z šeknu byli vyloučeni méně zámožní.²¹¹

Vinařství na Moravě tedy prochází vlastním specifickým vývojem, vázaným více na dolnorakouský vinařský region. Navazuje na starší tradice než vinařství v Čechách, řídí se svými pravidly a řády, a tak není tolik potřeba nějaký další celomoravský řád vytvářet, jako to udělal Karel IV. v Čechách, kde podobné regule zřejmě úplně chyběly. V tomto smyslu Čechy teprve Karlovými privilegii jižní Moravu dohnaly. Je také pravděpodobné, že nejen v mládí ve Francii, ale i za svého markraběcího pobytu zde, se Karel s vinařskou problematikou seznámil a načerpal mnoho podnětů.

²¹¹ *Tamtéž*, s. 41

11. Nástin vývoje vinařství v Čechách a na Moravě v pozdějších stoletích

Když propukly husitské války, došlo hned roku 1420 k velkým majetkovým přesunům – mnohé vinice byly husity zabrány a pak prodávány či rozdávány příznivcům a partnerům.²¹² Vzhledem k rozsáhlé sekularizaci církevních majetků došlo k úpadku vinařství i na Moravě, rovněž i během pútek mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem. Na druhou stranu v politickém zápase měšťanů s feudály se městům podařilo udržet ve vinohradnictví vedoucí postavení. Roku 1428 byla obecním usnesením nařízena obnova vinic zpustošených během husitských válek a v druhé polovině 15. století byl početní stav vinic obnoven zhruba v rozsahu, který odpovídal stavu před propuknutím husitských bouří.²¹³ Zikmund Winter uvádí, že někdy před polovinou 15. století po ukončení husitských válek se také objevilo nové řemeslo - zahříváním a ochlazováním lihových par ze zkaženého piva nebo vína byla vyráběna pálenka.²¹⁴

Vladislav II. Jagellonský vydal nařízení ke zpřesnění evidence vinic v jednotlivých viničných horách a povinné zavedení degustační kontroly mladých vín, prováděné od roku 1497 a organizované perkmistry před uvedením vína na trh. Rudolf II. vyžadoval opět omezení dovozu zahraničních vín a zakázal jejich pančování s domácími víny, čímž dbal na originalitu domácí produkce.²¹⁵

Pavel Stránský ze Zápské Stránky ve svém díle O státě českém, které vydal roku 1633, tedy již po začátku třicetileté války a jako pobělohorský exulant, se o víně se zmiňuje takto: „*Vína není naše země nikterak prosta. To se rodí u Prahy, Litoměřic, Mělníka, Loun, Ústí a Chrudimě a na několika jiných místech, a to velmi zdárné a lahodné, takže když jim neplýtváme, postačuje nezbytné domácí spotřebě a moravská svou jakostí předčí, rakouským se vyrovná s tou výjimkou, že nesnese delší uskladnění.*“ Stránský nám tak zanechává stupnici kvality vín domácích a dovážených. Česká vína samozřejmě nebyla kvalitnější než rakouská a

²¹² Tak bylo rozdáno podle Pamětní knihy Starého města pražského na 90 vinic, jejichž noví majitelé si ihned pojišťovali nově nabytý majetek zápisy do městských i viničných knih, což však odporovalo ustanovení z roku 1381, podle něhož se tak mělo dít výhradně před městským soudem, ne před úřadem hor viničných, což signalizovalo jistou snahu posílit moc perkmistra na úkor městské rady. viz. M. VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, s. 3

²¹³ *Tamtéž*, s. 4

²¹⁴ Vinopalníci, vínapaliči i pivopaliči pálili takzvané žžené, pálené víno, více WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst*, dostupné na: WINTER Zikmund, *Zlatá doba měst*, Česká čítanka [on-line], Poslední aktualizace 14. 12. 2003 (cit. 17. 2. 2009). Dostupné na: <http://citanka.cz/winter/zd1-7.html>. Pro první polovinu 16. století jsou doloženi též v pražském židovském ghettu čtyři vinopalníci, viz. Jan HEŘMAN, *Die wirtschaftliche Betätigung und die Berufe der Prager Juden von ihrer Ausweisung im Jahre 1541*, *Judaica Bohemiae* IV/1968

²¹⁵ V. KRAUS: *Historie, autentičnost, kvalita a mezinárodní význam moravských vín*, s. 9

moravská. Rakouská svou kvalitou předčila moravská. Česká navíc nesnesla delšího uskladnění, což znamená, že ještě v této době se musela úroda do příští úrody vypít a víno, v případě že došlo, nakupovat. K tomu odkazuje i zmínka, že když jím neplýtváme, postačuje domácí spotřebě. O vývozu vína z Čech se nezmiňuje.²¹⁶

Novým impulsem k rozvoji vinařství na jižní Moravě se v 16. století stali novokřtenci, jejichž obce se postupně staly vlastníky rozsáhlých vinic a jakožto odborníci figurovali i ve službách feudálů. Postupem času se však dostali do popředí vinařského podnikání vrchnosti a nastalo, hlavně na Moravě, období největšího vinařského rozmachu v podobě sklepního hospodářství soustředovaného kolem nebo přímo v zámcích. Toto hospodářství bylo již vysloveně obchodního rázu s hlavním zřetelem na odbyt ve velkém a na vývoz. Zvýšená potřeba práce se odrazila ve zvýšené potřebě poddanské roboty na vinicích. Pro orientaci na obchod přestávají mít vrchnosti zájem na šenkování vlastního vína a toto právo podstupují menším vsím. Zároveň však vrchnosti vyvíjely úsilí, aby se vinice stala nedílnou součástí gruntu a nebyla svobodná jako dosud.²¹⁷

Zároveň Erich Landsteiner upozorňuje, že od druhé poloviny 16. století došlo v souvislosti se změnou klimatických podmínek k náhlému propadu produkce vína, který trval až do konce století.²¹⁸

Třicetiletá válka měla obecně negativní dopad na českou i moravskou hospodářskou produkci. Na Moravě dokončila to, co započaly nepříznivé přírodní podmínky z několika prvních let století.²¹⁹ Přes poměrně rychlou hospodářskou obnovu se ale českému ani moravskému vinařství až dodnes nepodařilo vzpamatovat v takovém rozsahu, v jakém bylo před touto válkou, v rozsahu, který umožnil svou počáteční péčí i Karel IV. Lucemburský. Vedle úbytku obyvatelstva a klimatických změn se také změnila technologie pěstování vína – vinařství se v rámci celkové specializace zemědělství omezilo na pro pěstování vinné révy nejvhodnější viniční tratě a vymizely tak horské vinice, zejména na Moravě.

²¹⁶ Pavel STRÁNSKÝ: *O státě českém*, Praha 1940, s.15. Text dále pokračuje: „*Ti spisovatelé, kteří po Eneášovi Silviovi a Šebestiánu Münsterovi bez osobních zkušeností o jeho natrpklosti tlachají, v pravdě zasloužili, aby si hrdlo prolévali slivkami.*“

²¹⁷ V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 17

²¹⁸ Erich LANDSTEINER: *The crisis of wine production in late sixteenth-century central Europe: Climatic causes and economic consequences*. In: *Climatic Change* 43, 1999, s. 323 - 334. Klimatologií v souvislosti s úrodou vína se zabýval také např. Karel PEJML: *Příspěvek ke kolísání klimatu v Čechách v 16. - 18. století*. In: *Meteorologické zprávy* 27, 1974, s. 95 - 112, o metodice Rudolf BRÁZDIL, Hubert VALÁŠEK: *Historické informace o pěstování vinné révy jako zdroj údajů pro historickou klimatologii*. In: *Dějiny vinařství na Moravě*, sv. 10, Brno 2005, s. 17nn.

²¹⁹ V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s. 18. Po skončení třicetileté války zpustlo celkem 58% vinic, následkem také úbytku kvalifikovaných námezdních sil, viz. H. JORDÁNKOVÁ: *Viničné hospodářství brněnských měšťanů do Bílé hory*, s. 32

Na přelomu 19. a 20. století ovšem zdecimoval veškeré vinice po celé Evropě hmyz jménem Mšička révokaz (*viteus vitifoliae*), který se nejdříve objevil kolem roku 1860 ve Francii, kam byla pravděpodobně zavlečen s americkou okrasnou révou. Během dvaceti let francouzské vinice takřka zničil a postupně se rozšířil po celém kontinentu. Mšička saje na kořenech révy, čímž způsobí odumření rostliny. Jediným způsobem, kterým se dalo škůdci čelit, bylo štěpování odrůd evropské révy na odolné podnože vyšlechtěné z révy americké, a tato praxe je užívána až do současnosti.²²⁰

Dnešní stav českého a moravského vinařství je jen torzem oproti středověkému rozšíření vinohradů. V Čechách se hlavní vinařská střediska rozkládala na dolních tocích Labe, Vltavy, Ohře, ve středním Polabí, na jihu podél řeky Berounky. Dnes se zde víno pěstuje jen v malých oblastech severních a středních Čech. Na Moravě, která Čechy ve vinařství díky příznivým přírodním a klimatickým podmínkám vždy předčila, se dnes vinná réva pěstuje na jižní polovině Moravy – ve středověku ale dosahovalo rozšíření vinné révy z jihomoravských úvalů, přes povodí Dyje, Jihlavy, Svatky a Svitavy až za Brno, kolem Olomouce a dále až na stráně Bílých Karpat až k jižním výběžkům Českomoravské vrchoviny, přes Drahanskou vrchovinu, a na severu dosahovalo až k jesenickému podhůří.²²¹

²²⁰ V. KRAUS: *Nová encyklopedie českého a moravského vína, 1. díl.*, s. 20 a 107.

²²¹ V. FROLEC: *Jihomoravské vinohradnictví*, s.15, o tomtéž dále viz. Alois MÍKA: *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960, s. 115 - 116 nebo Emanuel OPRAVIL: *Původ a rozšíření vinné révy v českých zemích*. Slezský sborník, 62, 1964, s. 222 - 227

12. Závěr

Závěrem lze říci, že pěstování vinné révy u nás trvale zakořenilo v souvislosti s šířením křesťanství z prvotní potřeby získání vína k liturgickým účelům, a to nejprve na jižní Moravě již v době Velkomoravské říše. Ve středověku se dále rozvinulo zásluhou hospodaření církevních institucí, zejména klášterů. Následně se k nim přidala nově vznikající města. Vinařství se zhruba od této doby stalo typickým městským hospodářstvím. Městské i klášterní vinařství se zasloužily o zušlechtění odrůd vinné révy i zlepšení pěstitelských metod. Pro místní městský trh byla také původně sklizeň určena. Karel IV. zavedl nové zahraniční a kvalitnější odrůdy (dosud je pěstovaly jenom kláštery), které vyžadovaly lepší pěstitelské postupy. Přesto i přes veškerou péči mělo ve 14. století větší význam vinařství moravské, které obdobně jako městské vinařství slovenské již mohlo počítat s odbytem i na vzdálenějších trzích, a to zejména díky vhodnějším klimatickým a přírodním podmínkám.²²² V Čechách celkově chyběla jednotná úprava a koncepce viničního hospodářství, o kterou se zasloužil právě až Karel IV. Na Moravě, zejména jižní, kde bylo již ve 14. století vinařství navazující na starší tradice dobře organizováno, nebylo něco takového potřeba. Zde vzhledem k poněkud odlišnému vývoji k definitivnímu sjednocení horenských práv došlo až za Josefa II..

Za Lucemburků tak nastal nebývalý rozmach vinařství, které do budoucna směřovalo k osamostatnění celého odvětví v rámci zemědělství vůbec. Karel IV. připravil podmínky k následné regionální specializaci vinařství, ke které postupně dochází po konci 14. století. Zároveň připravil takové podmínky, že více než sto let nemuseli panovníci rozvoj vinohradnictví regulovat.

²²² J. PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I.* (1, 2), s. 675

Použité prameny a literatura:

Edice pramenů:

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sv. 15 a 16. (dodatky), Praha 1896

BLÁHOVÁ, Marie (ed.): *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987

BOČEK, Antonín (ed.): *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae II., III., VI. a XI.*, Olomouc 1839, 1841, 1845 a 1885

ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.): *Codex Iuris Municipalis I. Privilegia měst Pražských*, Praha 1886

EMLER, Jaroslav (ed.): *Fontes Rerum Bohemicarum I.: Život sv. Ludmily a sv. Václava*, Praha 1873

FRIEDRICH, Gusta (ed.): *Codex Diplomaticus et Epistularis Bohemiae I.*, Praha 1914

ŠEBÁNEK Jindřich a DUŠKOVÁ Saša (ed.): *Codex Diplomaticus et Epistularis Bohemiae IV.*, Praha 1962

JIREČEK, Hermengild (ed.): *Codex Iuris Bohemici*, Praha 1867

VIDMANOVÁ Anežka (ed.): *Karel IV., literární dílo*, Praha 2000

KOSMAS: *Kronika česká*, Praha – Litomyšl 2005

MATĚJČEK Antonín (ed.): *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940

PORÁK, Jaroslav (ed.): *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980

STRÁNSKÝ, Pavel.: *O státě českém*, Praha 1940

Literatura:

BARTLOVÁ, Milena, BOBKOVÁ Lenka: *Velké dějiny zemí koruny české, díl IV.a, b*, Praha 2002 2005

BÍLÝ, Jiří: *Horenský řád markraběte Jošta*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Iuridica* 2, 2000, s. 19 - 28

BRÁZDIL, Rudolf - VALÁŠEK, Hubert: *Historické informace o pěstování vinné révy jako zdroj údajů pro historickou klimatologii*. In: *Dějiny vinařství na Moravě sv. 10*, Brno 2005, s. 17 - 26

ČAREK, Jiří: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního Města Prahy*, Praha 1956

ČECHURA, Jaroslav: *České země v letech 1310-1378, Lucemburkové na českém trůně I.*, Praha 2005

ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských*, Praha 1921

DOLEŽAL, Petr : *Lexikon českého vinařství*, Petr + Iva 2000

DUDÍK, Beda: *Dějiny Moravy VII. a VIII.*, Praha 1880

DVOŘÁK, Miloš: *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod I., II.*, Pražský sborník historický 34 a 35, Praha 2006 a 2007

FIALA, Zdeněk: *Předhusitské Čechy 1310-1419*, Praha 1968

FROLEC, Václav: *Jihomoravské vinohradnictví*, Brno 1984

FROLEC, Václav: *Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách*, Brno, 1973

GNIRS, Anton: *Římská stanice na Mušově. Zprávy Československého státního archeologického ústavu II/III*, 1929/30, s. 9 - 29

HAUFT, Jindřich: *Breviř o českém víně*, Praha 1973

HEŘMAN, Jan: *Die wirtschaftliche Betätigung und die Berufe der Prager Juden von ihrer Ausweisung im Jahre 1541* In: *Judaica Bohemiae*, 1968

HEŘMANSKÝ, František: *Čtení o Karlu IV. a jeho době (z pramenů)*, Praha 1958

Historický atlas měst České republiky 14, Praha Libeň, Praha 2006

HLAVÁČEK, Ivan: *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2004

HOFFMANN, František: *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961

JAN, Libor: *Osobnosti moravských dějin (1)*, Brno 2006

JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963

JORDÁNKOVÁ, Hana: *Viničné hospodářství brněnských měšťanů do Bílé hory*. In: *Dějiny vinařství na Moravě*, sv. 10, Brno 2005

KAVKA, František: *Karel IV.: historie života velkého vladaře*, Praha 2002

KIBIC, Karel: *Historické radnice*, Praha 1988

KRAUS, Václav: *Nová encyklopedie českého a moravského vína, 1.díl*, Praha 2005

KRAUS, Vilém: *Historie, autentičnost, kvalita a mezinárodní význam moravských vín*. In: *Dějiny vinařství na Moravě*, sv. 10, Brno 2005

KRAUS, Vilém: *Období rozvoje i úpadku při pěstování révy vinné v Čechách*. In: *Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku*, Mělník 2009, s. 11 - 15

KUBŮ, Naděžda: *Hrad Karlštejn*, Praha 1999

KUTNAR, František, MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997

LANDSTEINER, Erich: *The crisis of wine production in late sixteenth-century central Europe: Climatic causes and economic consequences*. In: *Climatic Change* 43, 1999, s. 323 - 324

LEDVINKA, Václav, PEŠEK, Jiří: *Praha*, Praha 2000

Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století, Praha 1940

MACEK, Josef: *Československá vlastivěda II/1*, Praha 1963

MENDL, Bedřich: *Sociální krise a zápasy ve městech 14. věku, 1. část*. In: *ČČH* 30, 1924, s. 35 - 73

MEZNÍK, Jaroslav: *Karel IV., patriciát a cechy*. In: *ČČH* 63, 1965

MEZNÍK, Jaroslav: *Převrat ve Starém Městě pražském roku 1350*. In: *Pražský sborník historický* 1, Praha 1964

MÍKA, Alois: *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960

MUSIL, Stanislav – MENŠÍK, Josef: *Vinařství*. Učební text pro střední zemědělské technické školy a zemědělské mistrovské školy, Praha 1963

NOSEK, František: *Příspěvky k dějinám vinařství na Moravě v 16. – 17. století*. In: *Vinařský obzor* 8, 1914, s. 155 - 121

OPRAVIL, Emanuel: *Původ a rozšíření vinné révy v českých zemích*. In: *Slezský sborník* 62, 1964, s. 220 - 228

Ottův slovník naučný, Praha 1888-1909

PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich: *Dějiny českých zemí*, Praha 2008

PÁTKOVÁ, Hana: *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis*, *ČČH* 105, 2007, s. 393 - 405

- PAŘEZ, Jan: *Vinice Strahovského kláštera ve středověku a raném novověku*. In: Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a raném novověku, Mělník 2009, s. 31 - 43
- PEJML, Karel: *Příspěvek ke kolísání klimatu v Čechách v 16. - 18. století*. In: Meteorologické zprávy 27, 1974, s. 90 - 95
- PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993
- PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I. (1, 2)*, Praha 1985
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Moravské právo hor viničných*, In: Časopis Matice moravské 70, 1951, s. 120 - 165
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Vizantijskije elementy v moravskom vinogradskom prave*, Byzantinoslavica 17, 1956, s. 120 - 124
- RUTH, František: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních I. - IV.*, Praha 1904
- SMUTNÁ, Kateřina a kol.: *Prameny k dějinám vinařství na Moravě*, Brno 2004
- SOTOLÁŘ, Radek: *Historické odrůdy révy na českém území*. In: Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku, Mělník 2009, s. 16 - 23
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Karel IV. Život a dílo 1316-1378*, Praha 1979
- STRAKA, Cyrill: *Nejstarší kniha výslechů na právě kláštera Strahovského na Pohořelci*. In: Český lid XVII., s. 65 - 67
- SUK, Miloš: *Nejstarší dějiny révy ve střední Evropě*. In: Dějiny vinařství na Moravě, sv. 10, Brno 2005
- SVĚRÁK, Vlastimil: *Víno v Jihlavě v předbělohorské době*. In: Dějiny vinařství na Moravě, sv. 10, Brno 2005
- ŠIMÁČEK, Josef: *Důležitější listiny a zápisy bývalého pořádku vinařského města Mělníka 1606 - 1850*
- ŠUSTA, Josef: *České dějiny II./2. Král cizinec*, Praha 1939
- ŠUSTA, Josef: *České dějiny II./3. Karel IV. Otec a syn 1333-1346*, Praha 1946
- TOMEK, Václav Vladivoj: *Dějepis města Prahy I., II. a VIII.*, Praha 1871 a 1891
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791-871*, Praha 2001
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Křest českých knížat roku 845 a christianizace Slovanů*, in: ČČH 92, 1994, s. 422 - 457

VACEK, František: *Dějiny vinic a vinohradů na území nynějších Královských Vinohrad od počátku XV. století do r. 1526*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 8, Praha 1973, s. 79 - 227

VÁLKOVÁ - FRÝZOVÁ, Marie: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 6, Praha 1930, s. 1 - 148

VYHŇÁK, Pavel: *Příspěvek k nejstarší historii českého, respektive moravského vinohradnictví*. In: *Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku*, Mělník 2009, s. 24 - 30

WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906

WINTER, Zikmund: *Z knih perkmistrovských*, Květy 1896, s. 204

ZEMEK, Metoděj: *Moravské a české vinohradnictví do pol. 13. století*, in: *Vinohradnictví*, Brno 1973

ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských*, Praha 2002

Elektronické zdroje:

HÚ AV ČR - Czech medieval sources online na
http://cms.flu.cas.cz/redaction.php?action=showRedaction&id_categoryNode=1113

JORDÁNKOVÁ, Jana: *Stanovení desátků z vinic v Hustopečích*, Encyklopedie dějin města Brna:
http://www.encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=376

WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst*, dostupné na : <http://citanka.cz/winter/zd1-7.html>

PŘÍLOHY:

Příloha č. 1

Míry použité v privilegiích z roku 1358:

Míle - délka středověké míle – „české míle“ - byla 7 529,76m. Tato jednotka byla zavedena roku 1268 Přemyslem Otakarem II. (tzv. královské míry v nařízení o tzv. obnovení měr a vah), ovšem její hodnota se v různých dobách a na různých místech lišila od 7 do 12,5km.²²³ To by znamenalo, že Karlem vytyčené území by zaujímalo okruh ve vzdálenosti zhruba od 21 až ke 31,5km od pražských hradeb.²²⁴ Ale vzhledem k tomu, že se Karel jistě řídil pražskými mírami, přikláním se spíše k míli měřící něco kolem 7,5km a tedy akčnímu rádiu zhruba 22,5km. Vnější hranice by pak i dnes sahala daleko za hranice hlavního města. Není bez zajímavosti, že mílové právo u nás rozšířili (nikoli zavedli jako první) právě Lucemburkové, a to do svých královských měst, poddanská města obdržela tuto výsadu od svých vrchností později.²²⁵

Prut měřil 4,78m, **pražský loket** 0,59m (obě jednotky byly rovněž zavedeny Přemyslem Otakarem II.), prut odpovídá tedy přibližně osminásobku lokte, jak to požaduje Karel. Délka těchto jednotek v listinách není dále specifikována, byla tedy již v době Karlově ustálená. On sám dbal na jejich dodržování, zde upřesňuje velikost prutu zřejmě v obavě, kdy by chtěl někdo tuto míru porušit.²²⁶

Čber je stará česká jednotka objemu, je doložena pravděpodobně nejdříve právě z doby Karla IV. a byla užívána zejména v jižních Čechách, kde se její velikost pohybovala od 53 do 74litrů. Další odhad pro dobu Karla IV. je 31 litrů na 1 čber (dva škopky). U piva a vína a dalších tekutin by se také mohlo jednat o alternativní název pro jeden týnský (sud) = 124 litrů.²²⁷

²²³ Kibic uvádí českou míli dlouhou 10km na rozdíl od 7km dlouhé německé. K. KIBIC: *Historické radnice*, s. 10

²²⁴ Viz. příloha 1

²²⁵ Petráň uvádí 11-15km, J. PETRÁŇ: *Dějiny hmotné kultury I. (1)*, s. 274. Více o formách mílového práva u nás v dřívějších dobách Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských*, Praha 2002, s. 325n.

²²⁶ Z Přemyslem Otakarem II. zavedených měr existoval i tzv. provazec viničný, dlouhý 38,34m, o jeho použití se ovšem ve viničných privilegiích nehovoří, nicméně jedná se o necelý metr kratší jednotku, než je Karlem požadovaných 8 prutů šířky vinice.

²²⁷ viz tabulky měr I. HLAVÁČEK a kol.: *Vademecum pomocných věd historických*, s.171-173, kde česká míle měří 7 451m, nejmladší údaj ovšem pochází až z Václava Hájka z Libočan (*Kronika česká*, 1541), k počátku 17. století je zde uvedena zemská míra míle 11 224m, v dolnorakouské soustavě má míle opět 7 586m. Hlaváček uvádí „čber“, v českém překladu Karlových listin je uveden jako „dčber“, viz *CIM I.*, s.107n.

Příloha č. 2



Přibližný akční rádius prvního Karlova privilegia z února 1358, pro srovnání zakreslen do současné mapy středních Čech.